

KONFLIKTY MEZI ŽÁKY STŘEDNÍCH ŠKOL

Veronika Poláchová

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Veronika POLÁCHOVÁ**
Osobní číslo: **H10238**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Konflikty mezi žáky středních škol**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti agresivity a šikanování.
Příprava metodiky výzkumné části.
Realizace kvantitativního výzkumu formou dotazníkového šetření.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.
Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BENDL, Stanislav. Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.

CHRÁSKA, Miroslav. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.

KOLÁŘ, Michal. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.

ŘÍČAN, Pavel. Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.

BOURCET, Stéphane a Isabelle GRAVILLON. Šikana ve škole, na ulici, jak bránit své dítě. Praha: Albatros, 2006. ISBN 80-00-01552-8.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Michaela Jurtíková

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. listopadu 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

3. května 2013

Ve Zlíně dne 19. února 2013

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 23. 4. 2013

.....
Okáčková

¹⁾ Zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací.

(1) Vysoká škola nevydávající zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledků obhajoby prostřednictvím databáze kvalitativních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 33 odst. 3;

(2) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, použije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo;

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení má za obvyklých podmínek právo na uvolnění licenční smlouvy a užití školního díla (§ 33 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vázného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ústavení § 33 odst. 3 zůstává neotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licencí, není-li to v rozporu s oprávněným zájmem školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla - výdělků jim číselněného v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložil, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k výši výdělků číselněného školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce „Konflikty mezi žáky středních škol“ pojednává o výskytu agresivity a šikany ve školním prostředí.

Teoretická část se soustřeďuje na vysvětlení teoretických pojmů, které jsou nezbytné pro tvorbu a vyhodnocení výzkumu. První kapitola stručně vymezuje školní konflikty. Obecně definuje pojem konflikt a popisuje, kde mohou konflikty vzniknout a mezi jakými jedinci mohou probíhat. Další část bude sloužit čtenářům k bližšímu vysvětlení a přiblížení problematiky šikany ve školním prostředí. Jelikož je agrese jedna z příčin šikanování, nejdříve je nutné vysvětlit tento pojem, který nám ji tak pomůže lépe pochopit. Dále se zaměřuje na vznik šikany a její příčiny, popisuje stádia, varianty šikany, metody jakými je prováděna.

Hlavním úkolem praktické části je získat informace o zkušenostech studentů s šikanováním a popř. zjistit do jaké míry jsou studenti touto problematikou zasaženi.

Klíčová slova: konflikt, agrese, agresivita, šikana, agresor, oběť

ABSTRACT

Bachelor thesis „Conflicts among the secondary school pupils“ is about the aggression and bullying presence in school environment.

The first chapter shortly delimits school conflicts. It generally gives the term definition of the conflict and describes where the conflicts can come into being and who are the individuals in certain conflict situations. The other part will be the exploration and will serve the readers for clearer clarification of bullying issues at school. Because the aggression is one of the cause of bullying, first it is necessary to explain this term, the nit will be possible to understand it better. The other part will help to the readears for clearer explanation and zooming on bullying problems. It is focused on the origions of bullying and its cause, it describes the stages, the variants and the methods, which can be presented.

The main taks of the practical part is to obtain the information about students experience wish bullying and eventually to find out how often and strongly the students are involved into this problems.

Keywords: conflict, aggression, aggressiveness, bullying, aggressor, victim

Děkuji Mgr. Michaele Jurtíkové za odborné vedení bakalářské práce, poskytování cenných rad a podnětů.

„Když kdosi někomu vyhrožuje ublížením nebo usmrcením, tak postižený má právo mít strach. A pachatel má sedět tak dlouho, dokud vystrašenou oběť strach nepřejde.“

Jan Werich

OBSAH

ÚVOD.....	10
I TEORETICKÁ ČÁST.....	12
1 UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY ŠKOLNÍCH KONFLIKTŮ	13
1.1 TYPOLOGIE KONFLIKTŮ.....	14
1.2 ŠIKANA VE ŠKOLNÍM PROSTŘEDÍ	16
1.3 AGRESE – ZVLÁŠTNÍ PŘÍPAD ŠIKANY	17
1.4 VYMEZENÍ POJMU ŠIKANA.....	19
2 DĚLENÍ ŠIKANY	22
3 PŘÍČINY ŠIKANOVÁNÍ.....	25
4 VÝVOJOVÁ STÁDIA ŠIKANY.....	30
<i>PRVNÍ STÁDIUM – TZV. ZROD OSTRAKISMU</i>	<i>30</i>
<i>DRUHÉ STÁDIUM - FYZICKÁ AGRESE A PŘITVRZOVÁNÍ MANIPULACE</i>	<i>30</i>
<i>TŘETÍ STÁDIUM - KLÍČOVÝ MOMENT</i>	<i>31</i>
<i>ČTVRTÉ STÁDIUM - VĚTŠINA PŘIJÍMÁ NORMY AGRESORŮ.....</i>	<i>31</i>
<i>PÁTÉ STÁDIUM - DOKONALÁ ŠIKANA</i>	<i>31</i>
5 PROTAGONISTÉ ŠIKANY	32
5.1 OSOBNOST AGRESORA.....	32
5.2 OSOBNOST OBĚTI	35
5.2.1 Varovné signály ze strany oběti	37
6 VYŠETŘOVÁNÍ ŠIKANY.....	40
6.1 METODIKA PRVNÍ POMOCI.....	42
II PRAKTICKÁ ČÁST	48
7 METODOLOGIE VÝZKUMU.....	49
7.1 FORMULACE VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU	49
7.2 VÝZKUMNÝ CÍL	49
7.2.1 Dílčí cíle	49
7.3 FORMULACE HYPOTÉZ.....	50
7.4 METODY SBĚRU DAT	50
7.5 VÝZKUMNÝ SOUBOR	50
8 ANALÝZA DAT.....	52
8.1 VYHODNOCENÍ HYPOTÉZ.....	62
8.2 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ	65
ZÁVĚR	67
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	68
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	71
SEZNAM OBRÁZKŮ	72
SEZNAM TABULEK.....	73
SEZNAM PŘÍLOH.....	74

ÚVOD

V dnešní době nepochybně řadíme k nejzávažnějším konfliktům mezi dětmi agresivní chování a s ním spojené šikanování, které už zdaleka není jen doménou středních škol a učilišť, ale začíná se projevovat už v nejmladší generaci mezi žáky základních škol, a dokonce i škol mateřských. Problematika sociálně patologickým jevů se s postupem společenského vývoje stala velmi aktuálním tématem školního prostředí. Fenomén školní agresivity a šikany je často diskutován v laické i odborné veřejnosti, proto je třeba toto téma neustále rozebírat a nacházet všechna možná řešení, která povedou k nápravě této problematiky.

Školní děti se dnes musí vypořádat s velkým množstvím problémů a situací, které mohou vést ke vzniku stresových symptomů i zdravotních potíží. Narušení vztahů mezi žáky, vzájemné napadání či dokonce šikanování může vyvolat negativní důsledky na spokojenost dětí ve škole, na celkové klima ve třídě, na vzájemné vztahy mezi žáky a učiteli, na důvěru rodičů ve školu. Dopad uvedených negativních jevů na žáky se může lišit právě v závislosti na jejich věku, fyzické i psychické zdatnosti a závažnosti situace.

Aby se předešlo prohlubování tohoto problému, je nutné ho zachytit již v samém počátku. Právě případy z praxe ukazují, že šikana je prakticky přítomna na všech školách, děje se během přestávek, cestou do školy, v době osobního volna studentů a především na místech bez dozoru učitelů.

Šikana může mít různé formy a případ od případu vyžaduje odlišný přístup. Většina vyučujících ví, co šikana obnáší, jaká rizika pro studenty i pro celou školu přináší, ale obvykle si nejsou velmi jisti, jak ji mezi studenty rozpoznat a jak ji řešit. I přesto, že se šikanou zabývá řada publikací, žádná neuvádí univerzální postup u každého individuálního případu. Hoden k zamyšlení je také fakt, zda vyučující opravdu neumí šikanu rozpoznat v jejích počátcích nebo ji vědomě popírají.

Nabízí se základní otázky: Proč se šikana ve školním prostředí vyskytuje stále častěji? Je to vina vyučujících, rodičů a jejich nesprávnou výchovou nebo úspěchaností doby a rozvoje techniky, která v nich vyvolává patologické chování?

Přímé či nepřímé formy šikanování jsou v dnešní pokročilé době těžce odhalitelné, proto je i zmapování výskytu šikany na českých školách obtížné. Nicméně nyní už máme k dispozici řadu dílčích šetření výskytu šikany. Nejlepší výsledky průzkumů jsou ze

základních škol, které uvádí např. Říčan (1994), Fialová, Výšek (1996), Přichystal (1998), Kolář (2001), Němcová (2005). Z uvedených výzkumů vyplývá, že šikanu zažilo až 40% dětí. I přes menší počet realizovaných výzkumů na středních školách je situace také alarmující (Kolář, 2011, s. 22).

Právě tyto poznatky nás vedly k rozhodnutí, zabývat se problematikou šikanování hlouběji a následně realizovat výzkum zaměřený na tento fenomén na středních školách ve Zlínském kraji.

První kapitola bakalářské práce uvádí čtenáře do problematiky školních konfliktů. Obecně definuje pojem konflikt a popisuje, kde mohou konflikty vzniknout a mezi jakými jedinci mohou probíhat.

Druhá kapitola pojednává o nejzávažnějších projevech konfliktního jednání, a to o šikanování a agresivním chování. Nejdříve se zabýváme agresí, která je určitým předpokladem pro samotné šikanování. Dále je definován pojem šikana, popsáno rozdělení šikany, její příčiny a vývojová stádia. Kapitola je věnována i protagonistům šikany a rozpoznání varovných signálů ze strany oběti. Poslední teoretická část objasňuje postupy při vyšetřování šikany.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY ŠKOLNÍCH KONFLIKTŮ

Škola je vzdělávací institucí, jejíž základní funkcí je poskytovat vzdělání a výchovu žákům příslušných věkových kategorií. Její pojetí i funkce se mění se změnami společenských potřeb. Škola napomáhá mladé nastupující generaci přizpůsobovat se společenským poměrům, napomáhá při přípravě na její osobní, pracovní a občanský život. Měla by mladou generaci naučit čelit nejrůznějším nástrahám okolního světa a větší zodpovědnosti za chování své i druhých. (Kraus, 2008, str. 102-103) Škola podporuje formování názorů, hodnot, postojů, zájmů žáků, avšak mnohdy dochází ke střetům těchto aspektů a vznikají tak dosti závažné konflikty.

Konflikt jako takový je dosti rozporuplný pojem, jehož definice není snadná. Každý autor nazírá na konflikty trochu jinak. Konflikty totiž tvoří různé formy projevů, jako jsou rozpaky, jak si počít v neznámé situaci či záležitost jako zuřící válečný konflikt.

Slovo konflikt pochází z latinského slova *conflictus* – „*střed něčeho s něčím*“.
(Plamínek, 1994, str. 13)

Jiří Plamínek (1994, str. 13) pojímá konflikt jako „*nestabilizující aspekt systému*“. Jedná se o vztah vůči svému okolí, který může uvnitř způsobit jeho podstatnou změnu.

Z hlediska kognitivně psychologického pojetí je konflikt „*srážka představ, cílů, potřeb, hodnot, zkrátka fenoménu vědomí*“. Ve vyučovacím procesu dochází zejména v průběhu organizace učení ke střetům odlišných představ, názorů, zájmů učitelů a žáků, které se stávají důvodem vzniku školních konfliktů. (Navrátil, Mattioli, 2005, str. 7)

Plamínek v knize *Řešení konfliktů a umění rozhodovat* (1994, str. 10) uvádí opravdu výstižné motto: „Vztahy mezi člověkem a konflikty mají tendenci spět k některému ze dvou rozuzlení: Buď člověk začne zvládat konflikty, nebo konflikty začnou ovládat člověka“. Není rozumné se za každou cenu konfliktům vyhýbat. Konflikt, kterému nebudeme věnovat pozornost nebo se ho budeme snažit jednoduše přejít, se nám dříve nebo později vrátí. Neřešené konflikty mohou přejít až v agresivní chování, ale mohou také zůstat nevyřešenými. S konflikty je tedy dobré umět vycházet, naučit se je řešit. Ke konfliktům bychom neměli mít negativní přístup, neboť výsledek zvládnutého konfliktu by se měl projevit ve spokojenosti obou stran.

1.1 Typologie konfliktů

Z uvedených definic není zřejmé, na koho se vůbec konflikt vztahuje. Konflikty jsou zcela jistě součástí našich životů, ale kde všude mezi lidmi může konflikt vzniknout? Dle rozsahu počtu osob rozlišujeme konflikty:

- Intrapersonální – odehrávají se uvnitř lidské osobnosti.
- Interpersonální – konflikty mezi dvěma jedinci.
- Skupinové – konflikty probíhající uvnitř dané skupiny lidí.
- Meziskupinové – konflikty mezi dvěma skupinami lidí. (Křivohlavý, 2002, str. 28)

Ať se nacházíme v jakékoliv situaci, vždy je spojena s určitými osobami, předměty, jevy, prostředími. Jak vysvětluje Navrátil a Mattioli (2005, str. 9) každý účastník vstupuje do situace s určitými představami, názory, postoji, potřebami, zájmy, které se vztahují k těmto osobám, jevům, jež se mohou výrazně lišit. Střety odlišných psychologických charakteristik minimálně dvou účastníků v rámci řešení situace dávají podnět ke vzniku konfliktů.

Interpersonální konflikty lze dělit i z hlediska dominance té či oné psychologické charakteristiky. Křivohlavý (2002, str. 31) se snaží každý objasnit typickým příkladem z praxe.

- **Konflikty představ**

Nad znalostmi žáka se v rozhovoru pozastaví rodič a učitel. Právě každý z nich má svou představu o tom, co má žák vědět na výbornou nebo na dobrou. Při tom se jejich představy zcela liší a umožňují vznik konfliktu. (Křivohlavý, 2002, str. 31)

Abychom předešli konfliktům představ, je důležité si uvědomit, že druhý člověk nemusí mít stejnou představu o dané věci jako já. Křivohlavý (2002, str. 286) zde uvádí dvě hlavní zásady prevence:

1. Zřetelně říci, co si představuji tak, aby mi druhý rozuměl, chápal to, co říkám.
2. Zeptat se druhého, co myslí tím, co říká, pokud mu nerozumíme.

- **Konflikty názorů**

Dva hodnotitelé, oponenti, posuzují předloženou práci. Oponent A se domnívá, že práce vyhovuje předepsaným požadavkům. Oponent B je opačného názoru. Každý, kdo se

účastnil jako soudce hodnocení uměleckého projevu v určité činnosti má z praxe zcela jasnou představu o tom, co se rozumí konfliktem názorů. (Křivohlavý, 2002, str. 32)

Jedním ze způsobů, jak řešit odlišnost názorů, i v našem příkladě je dotázat se dalšího odborníka, experta. V případě odlišnosti názorů mezi více lidmi, se jedním ze způsobů řešení může jevit hlasování. (Křivohlavý, 2002, str. 289)

- **Konflikty postojů**

V následujícím případě budeme chápat postoj jako názor, který je citově, emocionálně zabarven. Dva přátelé stojí před obrazem a diskutují. Oba uznávají jeho vysokou uměleckou hodnotu. V tom mezi nimi není sporu. Ale jeden řekne: „já bych si ho doma nepověšil“. Druhý na to: „já ano“. (Křivohlavý, 2002, str. 32)

Při konfliktech postojů je třeba si dávat pozor na neverbální projevy, neboť v situace emocionálně vypjaté jsou lidé daleko více citlivější. Partner vyzoruje náš nevraživý vztah k němu, který vyjadřujeme pohybem, mimikou. Urazit ho mohou i projevy, kterými mu dáváme najevo jeho méněcennost. (Křivohlavý, 2002, str. 297)

- **Konflikty zájmů**

Zde máme na mysli zájmy, jako motivy lidské činnosti. Dvě ženy soutěží o žáducího mládence. Každá ho chce získat pro sebe. V daném případě to znamená neuspokojení jedné z nich. Obě ho dostat nemohou, což vede ke vzniku konfliktu zájmů. (Křivohlavý, 2002, str. 34)

Základními příčinami vzniku konfliktních situací, stejně tak vzniku šikanování nebo agresivního chování jsou odlišné hodnoty, postoje, názory, zájmy, nepřiměřenost požadavků (na děti jsou kladeny stále větší nároky), chyby v rodinné výchově (příliš liberální výchova, pracovní vytíženost rodičů), materiální zázemí (srovnávání školních pomůcek, značkového oblečení mezi žáky navzájem), aktuální fyzický a psychický stav (nálada, dostatek spánku, pozornost, atmosféra v rodině), nízká úroveň vědomostí, dovedností, neobjektivní sebehodnocení (přílišné sebevědomí nebo naopak podceňování se). (Langová, Vacínová, 1994, str. 64)

Mnoho učitelů si stěžuje na stále se zhoršující chování žáků, nýbrž i žáci sami, kteří nejsou spokojeni s chováním svých spolužáků, neboť už překračují hranice dětské tolerance k drzosti, vulgárnosti, nerespektování svých spolužáků. (Bendl, 2003, str. 13)

Z mnohých studií, kazuistik lze vyvodit závěr, jak velké problémy s chováním žáků se vyskytují na českých školách. My se v bakalářské práci zaměříme především na konfliktní jednání s odrazem v šikanování a agresivním chování.

1.2 Šikana ve školním prostředí

Současná společnost se vyznačuje výrazným výskytem sociálně patologických jevů. Jejich nežádoucí působení zasahuje do života celé společnosti. Šikanování je řazeno mezi ty sociálně patologické jevy, které jsou stále více středem pozornosti především u dětí a mládeže. Nyní bychom se danou problematikou zabývali podrobněji.

Už během průmyslové revoluce se i na našem území začaly objevovat některé sociálně patologické a společensky negativní jevy. V míře, s jakou se setkáváme v současné době, se však tyto nežádoucí jevy objevují až po roce 1989. Vlivem revolučních změn, demokratizace společnosti a otevřenosti hranic se u nás vyskytují některé jevy, které běžný český občan znal pouze z tisku či populárně naučných publikací. Šikana byla ještě před dvaceti lety jevem, s kterým se setkali pouze příslušníci armády, veřejné bezpečnosti apod. (Bělík cit. podle Phillipová, Janošová, 2009, s. 223)

Tak jako byl dříve tento negativní jev typický pro dospělou populaci, sdružovanou ve formálních organizacích, ovšem dnes je součástí našeho každodenního života. Šikana se vyskytuje ve všech věkových skupinách, nicméně nejrozšířenější je u dětí školního věku. České školství se snaží bojovat se skrytým nepřítelem. Ačkoliv učitelé i ředitelé si občas nechtějí připustit, že zrovna na jejich škole nastala tato situace.

V širším slova smyslu lze šikanu chápat jako určitý druh agresivity. V praxi ji lze někdy jen obtížně rozpoznat. Na první pohled se může jevit jako nevinná hra, pobavení z nudy. Zachytit ten moment, kdy skryté vysmívání přejde v urážky, ponižování, ubližování je velmi obtížné. Ani její rozsah nelze přesně určit, jelikož k němu dochází nejen ve skupinách s narušenými vztahy, ale i ve skupinách vnitřně soudržných. V některých závažných případech si sama oběť přeje, aby její ubližování bylo utajeno, neboť se chce vyhnout dalším nepříjemnostem. Tím znemožňuje kantorům situaci řešit. Takové řešení vyžaduje velkou dávku trpělivosti a spoustu času. I přesto, že se jedná o dlouhodobý proces, je nutné si uvědomit, že odklady se problém jen znásobuje. Učitel má podezření, že ve třídě není všechno v pořádku, ale přesto se o věci nemluví. Mnozí lidé dokonce stále

ještě zastávají názor, že „*šikana je nedílnou součástí růstu a dospívání, tedy něčím, čím si musí každé dítě projít, aby pak obstálo, ve tvrdých a nelítostných zkouškách každodenního života.*“ (Elliotová, 1995, s. 81)

Za povšimnutí stojí typický příklad z praxe, jež uvádí Felix Černoch (1999, s. 62). „Dva čtrnáctiletí chlapci přepadli na ulici svého spolužáka. Drželi ho pod krkem a vyhrožovali mu bitím, pokud jim nesežene cigarety. O několik dní později zapálili spolužačce bundu a napadli ve třídě jiného spolužáka – zbili ho tak, že byl deset dní nemocný. To už se nedalo utajit a celý případ se vyšetřoval. Vyšetřovatel jejich počínání hodnotil jako loupež, ublížení na zdraví a poškozování cizí věci.“ Takový způsob jednání, který slouží k osobnímu obohacení či uspokojení specifických potřeb na úkor šikanovaného je možno onačit jako trestný čin. V námi uvedeném případě byl celý spis odložen, neboť násilníky zachránil od jistého vězení jejich nízký věk.

Nejhorší na celé věci je, že s každým dalším nepotrestaným případem šikany narůstá sebevědomí útočníků a zvyšuje se počet týraných jedinců. Snad většina z nás by posunula věkovou hranici trestání malých trýznitelů o pár let níže.

1.3 Agrese – zvláštní případ šikany

Žijeme v nepředvídatelném a složitém světě, který se nám mění před očima, výrazně se mění způsob myšlení i způsob života. Ať se nám to líbí nebo ne, musíme se vyrovnávat s novými příležitostmi i riziky, která nám takový svět přináší.

Agresivní chování v posledních letech začalo stoupat především u dětí, které mají problémy s chováním a ve vyučovacích hodinách jsou nezvladatelné, narušují chod celé třídy a mohou znamenat i ohrožení pro ostatní spolužáky. Dětská agresivita je problém rostoucí v celém světě a její prevenci a možnostem se věnují celé týmy odborníků. Nejen naše, ale i zahraniční školství zaplavila vlna epidemie násilí. Téměř denně se z televizních obrazovek dozvídáme často velmi šokující až neuvěřitelné zprávy o chování dětí. O rostoucí míře násilí a agresivity, která se přesouvá do stále nižších věkových kategorií, svědčí i počet násilných trestných činů každoročně spáchaných dětmi do 15 let. Vzpomenout můžeme např. nedávný masakr v USA s největším počtem obětí. Mladík na základní škole v Newtownu ve státě Connecticut zastřelil 26 lidí, z toho 20 dětí. Nad touto

hroživou událostí stále visí otazník: Co vedlo tohoto mladíka k uplatnění agresivního chování vůči jiným dětem? (Novinky, 2012)

V České republice nedochází k tak brutálním zločinům jako je tomu v zahraničí, nicméně i tak jsou případy šokující. Šestnáctiletý útočník pobodal děti ve věku 9, 13 a 14 let. Ze všech tří dětí, bylo jedno v ohrožení života. Okresní soud obvinil mladíka z pokusu o vraždu a hrozí mu až desetiletý trest vězení. Ředitel školy, kam mladík dříve chodil, uvedl, že šlo o problémového žáka, který šikanoval ostatní. Jako důvod svého činu mladík uváděl rozchod s přítelkyní a také že se narodil do nefungující rodiny, vychovávali ho jen prarodiče, ale ti výchovu nezvládli. (Česká televize, 2011)

Pokud chceme porozumět šikaně, která je zvláštním případem agrese, nejdříve musíme objasnit pojmy agrese a agresivita.

Dle Martínka (2009, s 9) je agresivita chápána jak „*útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem*“.

Agresivita je víceméně naše trvalá vlastnost, určitý charakteristický znak. Do jisté míry může být agresivita chápána jako dispozice k agresivnímu chování. Agresivitou rozumíme jakousi vnitřní připravenost k agresi.

Martínek (2009, s. 9) označuje agresi jako „*útok, výpad – jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit*“.

Agresivní – „*škodlivě jednající proti druhým obvykle prostřednictvím slovního nebo fyzického útoku*“. (Webster-Doyle, 2002, s.)

V definici agrese byl zmíněn pojem násilí. Zásadní rozdíl mezi agresí a násilím nelze spatřit. Násilí vyjadřuje pouze způsob, jakým je agrese uskutečňována.

Stejně jako agrese i násilí zahrnuje široké spektrum projevů. Haškovcová (2004, s. 22-25) rozděluje násilí podle konkrétních projevů do osmi skupin.

- ✓ *Fyzické násilí* – jedná se o poranění větší fyzické újmy, ublížení na zdraví, v nejhorším případě smrt. Dále sem patří neumožnění přístupu k pití, jídlu a lékům, znemožnění vykonávat základní hygienické potřeby, násilné držení jedince v nepříznivých životních podmínkách (např. nadměrný chlad, teplo, apod.)
- ✓ *Psychické násilí* – agresor užívá verbální útoky, tj. nadávky, výhrůžky, zesměšňování, ponižování, urážky. Agresor svou oběť psychicky týrá, vydírá,

působí jí tzv. emocionální újmu. Mezi projevy psychického násilí patří např. znemožnění konání oblíbené aktivity (např. pěstování záliby, sledování televize, apod.), zabavení či rozbití oblíbených předmětů oběti (hračky, fotografie, osobní věci), znemožnění sociálních kontaktů s např. příbuznými či kamarády. Často je oběť týrána skrz svého domácího mazlíčka.

- ✓ *Sociální násilí* – představuje izolaci od příbuzných a přátel (nesmí přijímat návštěvy, telefonovat, dívat se na televizi). Zahrnuje i materiální či finanční týrání.
- ✓ *Sexuální násilí* – lze rozlišit na sexuální zneužívání (u dětí), sexuální obtěžování, nechtěné sexuální praktiky, znásilnění a obchod se ženami.
- ✓ *Sebepoškozování* – násilí vůči vlastní osobě, jedná se např. o mentální anorexii (odmítání potravy) a bulimii (přejídání a následné zvracení), sebeustrukci (sebevražda).
- ✓ *Institucionální týrání* – utrpení způsobené institucemi, např. úřady, nevhodnými normami. Jako příklad lze uvést zbytečné protahování života dětí v ústavech či dětských domovech, když už by mohly být dávno v náhradní rodinné péči.
- ✓ *Mediální násilí* – násilí, které je součástí filmů, rasově orientované informace o některých menšinových skupinách obyvatel, např. Romové, Vietnamci.
- ✓ *Rasové násilí* – výrazná forma týrání, která se děje jak směrem k jednotlivci nebo i celé společnosti.

1.4 Vymezení pojmu šikana

I přesto, že přesná definice pojmu šikana neexistuje, uvedeme několik vymezení od odborníků v této oblasti. Čtení těchto definic může čtenáři trochu objasnit, o čem šikanování vlastně je.

S prvním užitím pojmu šikana se lidé mohli setkat před listopadem 1989. Tehdy pražský psychiatr Petr Příhoda veřejně promluvil o tom, co se dělo v socialistické armádě a co bylo v té době absolutně vyloučené. (Říčan, 1995, s. 25)

Samotné slovo šikana jak uvádí doc. PhDr. Pavel Říčan (1995, s. 25) pochází z francouzského slova *chicane* [šika:n], což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů.

Dále pak tentýž autor ve své knize *Agresivita a šikana mezi dětmi* uvádí definici, se kterou pracují v posledních letech přední britští badatelé: „*Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně fyzicky vybavených soupeřů*“.
(Říčan, 1995, s. 26)

V zahraničí je pro označení šikany používán termín *bullying*. Server Stopbullying.gov¹ (2001) definuje šikanu jako nežádoucí, agresivní chování mezi dětmi školního věku, které představuje vědomou nebo skutečnou nevyrovnanost. Takové chování se časem opakuje nebo je zde předpoklad pro opakování. Děti, které jsou šikanovány nebo děti, které šikanují ostatní, mohou mít vážné, trvalé problémy.

Domníváme se, že nejužitečnější definice je obsažena v Metodickém pokynu ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, který uvádí všechny charakteristické znaky: „*Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrášovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání.*“ Tento metodický pokyn kromě toho, že upozorňuje na závažnost šikanování, také poskytuje návod školám a jejím pracovníkům jak šikaně předcházet a jak ji řešit.

Jeden z předních odborníků, který se fenoménem šikany zabývá více než 20 let, Michal Kolář ve své knize uvádí (2011, s. 32), jak vypadá patologické chování označované jako šikanování a hlavní vnější rysy popisuje následovně: „*Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.*“

¹ Bullying is unwanted, aggressive behavior among school aged children that involves a real or perceived power imbalance. The behavior is repeated, or has the potential to be repeated, over time. Both kids who are bullied and who bully others may have serious, lasting problems.

Ovšem nezbytné je rozpoznat rozdíly mezi šikanováním a nevinným škádlením mezi dětmi, které označujeme pojmem „*teasing*“. Při vyhodnocování situace lze lehce zaměnit charakteristické znaky šikany s nevinným škádlením. Při škádlení se jedná o jednorázovou legraci pro obě strany bez úmyslu ublížení. Např. jestliže se poperou spolužáci kvůli dívce, nejedná se o šikanování, neboť zde chybí nepoměr sil a oběť by se nemohla bránit, dále chybí i samoučelnost převahy agresora nad obětí. Tedy pokud by dívka s jeho sokem nekoketovala a konkurent by se o ni nezajímal, chlapec by zcela jistě agresí nepoužil. (Kolář, 2011, s. 35-36)

Norský profesor Dan Olweus, odborník na problematiku agresivity a šikanování definoval šikanu jako opakovanou agresi jedince nebo skupiny agresorů proti jedinci nebo malé skupině obětí. (Říčan, 1995, s. 18)

Šikanování působí jako psychosociální zátěž a patří do kategorie sociálně patologických jevů stejně jako alkoholismus, toxikomanie a kriminalita. „*Šikanování je možné chápat jako sociální agresivitu čili tendenci k útočnému jednání vůči druhé osobě či okolí.*“ (Černoch, 1999, s. 90)

Jednoznačně u všech definic můžeme spatřit jeden podstatný znak a tím je cílené, opakované ubližování jedinci.

2 DĚLENÍ ŠIKANY

Šikanu, tedy i agresi lze rozlišovat podle různých kritérií. Kritéria dělení umožňují rozpoznat různé formy šikany. Martínek (2009, s. 29-31) uvádí **dělení šikany dle typu agrese** na základě kombinace tří dimenzí:

1. přímá a nepřímá,
 2. verbální a fyzická,
 3. aktivní a pasivní.
- **Fyzická aktivní přímá agrese** – zahrnuje bití oběti, fyzické ponižování, nucení k ponižujícím úkonům, využívání převahy fyzické síly nad obětí. Oběti je způsobena bolest, zranění.
 - **Fyzická aktivní nepřímá agrese** – agresor si najme jiného člověka k ublížení oběti. Většinou pouze vymýšlí způsoby, jak ublížit oběti, ale sám se však na ubližování nepodílí, pouze přihlíží.
 - **Fyzická pasivní přímá agrese** – fyzické bránění někomu v dosahování cílů. Ve školním prostředí se jedná o velmi častou formu agrese, nicméně v opravdu velkém měřítku se vyskytuje spíše na středních odborných učilištích, kdy studenti záměrně ničí spolužákovi např. dokončený výrobek. Jedná se o ničení majetku oběti, např. školních pomůcek či nemožnost posazení se do lavice.
 - **Fyzická pasivní nepřímá agrese** – opět se vyskytuje spíše ve škole. Jedná se o nesplnění některých požadavků či příkazů, např. uvolnění místa v lavici, odmítnutí pomoci postiženému spolužákovi, opuštění tělocvičny, agresor odmítne oběť na její žádost pustit ze třídy.
 - **Verbální aktivní přímá agrese** – nejčastěji k ní dochází ve školním prostředí. Může se jednat o nadávky, urážení, znevažování, slovní ponižování, zesměšňování. Jedinci, kteří nepovažují tuto formu agrese za něco nenormálního, považují člověka zásobeného těmito nadávkami za hvězdu třídy.
 - **Verbální aktivní nepřímá agrese** – tento typ agrese se vyskytuje v prvním stádiu šikanujícího chování. Agresor užívá mírné, většinou psychické ubližování spolužákovi, pomlouvá jeho chování, oblečení, vzhled apod. Typickým případem je i záměrné špatné napovídání spolužákovi při zkoušení, díky němuž se celá třída výborně baví.

- **Verbální pasivní přímá agrese** – představuje naprostou ignoraci druhého člověka. Agresor předstírá, že oběť neexistuje. Pokud má agresor zvláštní místo v kolektivu, může způsobit, že se s jedincem nebude ve třídě nikdo bavit a bude vyloučen z kolektivu.
- **Verbální pasivní nepřímá agrese** – v třídních kolektivech se mnohdy nachází jedinci, které lze označit za tzv. outsidersy. Většinou se jedná o problémovější žáky, kteří mají potíže s chováním, s kázní. Proto je snadné na ně vše svést, za vše mohou oni, nikdo ze třídy se jich nezastane, přestože všichni vědí, že nejsou potenciálními viníky.

Martínek (2009, s. 31-38) rovněž primárně dělí agresi na emocionální, instrumentální a frustrační.

- Emocionální agrese:** provází ji silné emotivní reakce negativního charakteru, především hněv a zlost. Zdrojem může být právě hromadění nepříjemných zážitků či stresujících událostí, ať už se jedná o dlouhotrvající hádky s osobami, na kterých mu záleží, časté nepříjemné rozhovory s učiteli, s rodiči apod. Poruchy emotivity se projevují změnami v chování jedince, stává se citlivějším a zranitelnějším vůči podnětům a agrese se začne hromadit.
- Frustrační agrese:** pokud dává rodič dítěti neustále najevo, jak je nespokojen s jeho prací ve škole, doma, se studijními výsledky, setkává se s učitelským či rodičovským nepochopením. Tato situace v něm vyvolá negativní emoci, hněv, ten potom vede k agresivnímu chování. Naopak u dítěte, které je vychovááno liberálním stylem můžeme také zpozorovat frustrační agresi.
- Instrumentální agrese:** lze ji rozdělit na žádoucí a nutnou. Žádoucí je brána jako útok na určitou překážku, která brání uspokojení nějaké potřeby. Jedinec má jasně naplánovaný cíl, za nímž si s vědomou a chladnou agresí jde. Jedná se např. o trestnou činnost, získání výhodného mocenského postavení, úmyslný faul při sportu. Zda ho vyruší přítomnost jiné osoby, nemá zábrany této osobě ublížit, zranit ji. Důležité je pro něj získání vytyčeného cíle. Učitelé se s tímto typem mohou setkat v případě, že žák se agresivně dožaduje lepší známky. Pokud učitel ustoupí, žák si potvrdí funkčnost svého chování, které mu dopomohlo k dosažení svého cíle a pravděpodobně se i nadále bude chovat úplně stejně. Ve školním prostředí je žádoucí agrese označována jako šikana, kde ziskem je potrestat to, co je nám nepříjemné.

Instrumentální agrese se může vyvíjet už v dětství. Dnešní rodiče se snaží co nejvíce vyhovět každému přání svého dítěte, aby prožívalo idylické dětství. Stejně jako je nezbytné uspokojovat jejich životní potřeby jak fyzického, tak psychického vývoje, tak není žádoucí plnit všechna jejich přání. Dítě, které je zvyklé, že se mu plní všechna přání, reaguje agresivně, když se mezi ně a jeho přání postaví nějaká překážka.

Je patrné, že existuje souvislost mezi emocionální a instrumentální formou agrese. Vzájemný výskyt a zároveň myšlenky mohou ovlivňovat průběh agrese, která byla spuštěna jako emocionální. Negativní emoce se tak stává zdrojem agresivního chování. V tomto případě vznikají návaly hněvu, vzteku či úzkosti. (Čermák, 1998)

3 PŘÍČINY ŠIKANOVÁNÍ

Příčiny a důvody šikany jsou stejně rozmanité jako její projevy. Obecně lze říci, že všechny případy šikany nemají jedinou příčinu, ani jednu hlavní příčinu. Stejně jako na agresivním jednání se i na šikaně podílí celá řada příčin, ať už se jedná o genetické předpoklady nebo o působení prostředí. Nyní se pokusíme objasnit možné příčiny agresivního chování, které mohou vyústit v konflikt.

Vědci shromažďují stále více důkazů o tom, že sklon k agresivnímu chování je podložen **geneticky**. Agresivní chování u člověka vychází z vrozeného pudu či instinktu k agresii, která je aktivována určitými podnětovými schémata. Když např. chceme dosáhnout vytyčeného cíle a někdo nás na cestě k němu vyruší, může naše nervozita vyústit v agresii. Naše instinktivní reakce nás vede k tomu, abychom na druhé lidi útočili, jestliže pro nás představují určitou překážku, což v tomto případě se jedná o přirozenou reakci. Pokud naše instinkty nebudeme provokovat, např. když člověka zaujme nějaká zábava či koníček a zároveň nepůsobí ani podněty, které by agresii spouštěly, naše pudová energie se nehromadí a instinkty mohou klidně odpočívat. (Čermák, 1999, str. 15-25)

Někteří autoři (např. Renfrew, 1997; Čermák, 1999) uvádějí, že vliv genetických faktorů na agresivitu lze předpokládat za těchto podmínek:

- Dítě z nepatologické rodiny se chová extrémně agresivně, i přes to, že zbytek rodiny se chová normálně, pak to znamená, že agresivita jedince je geneticky podložena.
- Velký počet členů rodiny je agresivních. V tomto případě nelze vyloučit společný faktor prostředí, lze předpokládat, že násilné chování se přenáší z generace na generaci. (in Martínek, 2009, s. 10-11)

Agrese může nabývat povahy útočné, děje se v podobě šikany a vede ke škodě někomu druhému. Projevuje se útočením s úmyslem poškodit jedince a je provázena zlobou a nepřátelstvím. Jedná se o útok provázený afektem vzteku, je jistě vrozenou reakcí na původně fyzickou překážku, kterou se subjekt pokouší rozbít. V jiném případě může být vysvětlena kladným způsobem.

V určitých případech můžeme hovořit o pozitivní funkci agrese, někdy je totiž agrese dokonce nutná a prospěšná v životě člověka, neboť jsou situace, kdy je jedinec použije v zájmu zachování své fyzické či psychické integrity, např. když policista zneškodňuje

zločince násilím nebo při boji o svá práva nebo za spravedlnost. Agrese však zajišťuje také samostatnost a nezávislost. Agresivní pud pomůže dítěti osvobodit se od rodičů a žít nezávislý život. Člověk musí být agresivní, má-li fungovat jako sebevědomý jedinec.

Agresivní chování je u člověka kulturními normami omezováno a usměrňováno, např. v různých druzích sportu. Přitom nemusí jít zrovna o bojové sporty, někomu k plnému vybití agrese úplně stačí bitva figurek na šachovnici. Tato kontrola kulturními vzorci vede k jejímu zjemňování, a tak se původní fyzická forma agrese u člověka přenesla do takových forem, jako je nadávání, osočování, nevěcné kritizování.

Podle Martínka (2009, s. 10) může být agrese považována také za asertivní chování. Asertivita je obvykle chápána jako „slušné sebeprosazování se“. Člověk dokáže trvat na svých názorech a prosazovat svoje práva v rámci existujících zákonů. Neasertivní jedinci jsou jedinci v sebeprosazování selhávající. Asertivní chování směřuje k tomu, aby ostatní přijali, že jedinec má právo se rozhodnout, jak bude myslet a jednat.

Určitý předpoklad pro agresivní chování vidí i Holeček (1997, s. 6) v temperamentových dispozicích, ale samotné vlastnosti nevedou k agresivitě. Musí jim být dán nějaký podnět. Člověk obdařený vysokou mírou agresivity mnohdy podléhá vypjatým situacím. Impulzivně reaguje i na podněty, kterých by si jiný člověk ani nepovšimnul. Naopak člověk s nízkou mírou agresivity zvládá vypjaté situace s klidem a nadhledem. Tyto reakce zdravého člověka, nedokáže použít dítě, které neprošlo integrací v oblasti myšlení, citové i tělesné a jeho reakcemi se stává agrese (útok) či apatie (útek).

Naopak všichni psychologové se shodují na tom, že agresivní chování není závislé jen na dědičnosti, ale i na vlivech prostředí. Rozvíjí se **sociálním učením** na základě získávání zkušenosti.

Obvykle rozlišujeme tyto tři formy sociálního učení:

- a) *nápodobou druhých* – každý člověk se denně dostává do nejrůznějších sociálních kontaktů. V těchto kontaktech probíhá sociální interakce, při níž dochází k vzájemnému působení jedinců tak, že chování jednoho se stává podnětem pro chování druhého. (Kraus, 2008, s. 119) Jedinec toto chování přebírá, protože je k němu motivován. Podnětem nápodoby především u dětí je agresivní chování, které vede ke chtěným výsledkům. Dítě má tendenci napodobovat chování, aby docílilo svých přání a výsledků, ať už v rodině nebo ve škole.

- b) *identifikací* – jedná se o mechanismus, kdy dítě přejímá chování dospělého. Spočívá ve ztotožnění se s chováním, které je způsobeno citovým vztahem nebo obdivem k autoritě. Identifikace je běžná v období dětství. Dítě nachází východisko ze strachu, ve kterém žije, když je rodiči trestáno nebo dokonce týráno a vidí, s jakým uspokojením rodiče prosazují svou moc. Dítě ho následně přijme jako svůj vzor a stane se také agresivní.
- c) *vlastním zážitkem* – pokud se agresivita vyplácí, je úspěšná, může se fixovat v trvalou tendenci a stát se sociální technikou, uplatňovanou vůči slabšímu. Už dvouleté děti napadají jiné oběti, které drží v ruce nějaký předmět, aby ho získaly, agrese tak vede k příjemné odměně, k úspěchu. Dítě si velmi dobře pamatuje své způsoby jednání, které vedou k úspěchu. Ty si důkladně zapamatuje a až nastane podobná či stejná situace, často se velmi rychle rozhoduje, který způsob použije.

Dle Martínka (2009, s. 17-19) je agresivní chování zapříčiněno také citovými deprivacemi v dětství. Prostřednictvím komunikace se biologický tvor postupně stává osobností plně začleněnou do společnosti. To začíná u prvních kontaktů mezi dítětem a matkou. Citová deprivace vzniká, jestliže člověk nemá uspokojeny základní citové potřeby v dostačující míře a po dlouhou dobu. Citová deprivace může vážně narušit psychický vývoj. Už od narození je pro zdravý psychický vývoj dítěte důležitá vazba s matkou. Tato vazba pro něj znamená bezpečí, ochranu před okolím, péči o základní potřeby nutné pro přežití. Dítě je od narození fixované na matku, na její mazlení, hlazení, zpívání. Vztah matky k dítěti je bezpečná a jistá, jsou více průbojně. Vyskytují se i takoví rodiče s nejistou citovou vazbou. Zajišťují dětem základní životní potřeby, jako ošacení, starají se o ně, krmí ho, ale jsou jaksí lhostejné vůči potřebám doteků a pozornosti, dítě tak málokdy pozná mateřskou náruč. Především děti, které v mateřství zažily bezpečnou a jistou vazbu s matkou, jsou i ve školním prostředí radostnější, dokáží požádat o pomoc, když ji potřebují, dokáží se i lépe vypořádat s překážkami, které život přináší. Naopak děti bez této vazby jsou nejisté, často mají agresivní sklony, snaží na sebe za každou cenu upoutat pozornost, mají problémy soustředit se. Právě přerušení bazální vazby mezi matkou a dítětem může znamenat příčinu poruch chování.

Nelze opomenout ani rychlost a množství informací, které mají svůj dopad na zvyšující se počty problémových jedinců. Obsah sdělení v masmédiích zahrnuje velmi široký okruh informací nejrůznějšího zaměření a velmi odlišné povahy. V důsledku uspěchanosti doby se dětem nedostává příliš mnoho času a média nahrazují komunikaci a mnohdy i

pochopení v rodinách. Především televize a internet a nezodpovědnost některých tvůrců jejich programů ohrožují postoje a chování nejmladší generace. Všichni si uvědomujeme, že média se výrazným způsobem podílí na vzniku agresivního chování. Děti mají tendenci napodobovat sociálně nežádoucí jednání filmových hrdinů či virtuálně vytvořený svět prožívají jako realitu. To se často potvrzuje u mladistvých delikventů, kteří uvádějí, že se ke svému jednání nechali inspirovat konkrétními televizními pořady nebo pouze napodobovali a chtěli si to také vyzkoušet. Dnes žijeme v době masmédií, které vstupují do života každého z nás. Snad na závěr je nutné si připustit, že média plní pouze svou funkci a je jen na nás jakým způsobem s nimi naložíme. (Kraus, 2008, s. 128-129)

Abychom mohli reagovat na problematiku šikanování, pokusíme se nastínit i její další možné příčiny.

Do okruhu příčin nepochybně patří **tlak kolektivu** na chlapce k mužnosti. Tento tlak se projevoval spíše v historii, kdy se od chlapců očekávalo, že budou bránit svou vlast. V současné společnosti se tento postoj přenáší spíše do školního prostředí či do sportu. Stále je zastáván názor, silnější a nebojácný jedinec vítězí. U nedostatečně mužného jedince společnost vyžaduje, aby tuto svoji slabost potlačil. Budoucí muž má být pouze rázný, bojovný, duševně i tělesně silný. Naopak žena je tlačena k citlivosti, něžnosti, závislosti. „Když se někdo vedle mě, kdo má být stejně jako já mužně tvrdý, chová nechlapsky, změkčile, probouzí to ve mně přání být také takový. To je pokušení, kterého se nejlépe zbavím, když toho „sraba“ ponížím a zesměšním. Tedy to, co musím v sobě potlačit, potlačuji mimo sebe tím, že trápím toho, kdo to ztělesňuje. Tím sám sobě dokazuji, že nejsem jako on. Dokazuji tak svoji mužnost druhým i sám sobě.“ (Říčan, 1995, s. 29)

K dalším příčinám řadíme **touhu po moci**, pocit nadřazenosti. Přání ovládat druhého člověka, ať už za účelem prospěchu či uspokojení vlastní potřeby, vlastního ega. Pocit moci se může vyskytnout už v raném dětství a posléze graduje až do dospělosti. Neboť kdo jednou vyzkouší pocit moci, snadno mu může propadnout. (Říčan, 1995, str. 30)

I výskyt jednorázové nemotivované agrese mezi vrstevníky může charakterizovat jednu z příčin. Agresor uplatňuje hrubé chování vůči druhým, většinou mladším spolužákům a jejich utrpení mu přináší potěšení. Je si vědom toho, že páchá zlo, aniž by se jednalo o jedince se sklony k sadismu. Agresor bývá bezcitný, většinou bez schopnosti soucitu. (Říčan, 1995, str. 24)

Při ubližování hraje určitou roli obyčejná **zvědavost**. Týrání druhého člověka zde funguje do určité míry jako pokus. Agresor zkoumá, k čemu všemu se dá oběť přinutit, co všechno vydrží, jak se zachová ve strachu a ponížení.

Šikana se často používá jako **únik z nudy** a touha po stále silnějších vzrušujících zážitcích. Vzniká jako zdroj zábavy pro agresory, agresor si tak zpestřuje život. K týrání vede nedostatek soucitu a mravních zábran. (Říčan, 1995, str. 30)

Bendl (2003, s. 50-51) zahrnuje pod příčiny šikanování nedobrovolný či nutný pobyt v nejrůznějších typech zařízení, z nichž alespoň po určitou dobu není úniku, např. na vojně základní vojenská služba, ve škole povinná školní docházka. Patří zde i různorodé podmínky tykající se okolního prostředí školy nebo přímo prostředí uvnitř školy, např. architektura, klima školy.

Spouštěcím mechanismem šikanování mohou být mnohdy i nevědomky rodiče. Od dětství své potomky vychovávají k tomu, aby se prosadily v drsném a nepřátelském světě, který nás obklopuje. Dle rodičů přežívá jenom silnější. Za atributy šťastného a spokojeného života považují fyzickou sílu, převahu a hrubost. Tímto způsobem výchovy podporují u svých dětí prosazování zájmů pomocí agresivního chování vůči slabším. (Bendl, 2003, s. 53)

Svůj podíl na vzniku šikany má i nárůst sociálních rozdílů mezi lidmi a tudíž i mezi žáky škol. Tento jev, jak uvádí Bendl (2003, s. 28) je označován jako ekonomická šikana. Děti jsou materiálně často až příliš dobře zabezpečeny. Finanční možnosti rodičů jim umožní mít značkové oblečení, dotykové mobilní telefony a spolužáci si navzájem závidí to, co jeden má a druhý ne. Žáci z rodin finančně slabších si nemohou tyto vymoženosti dovolit a jsou mnohdy svými spolužáky opovrhováni.

Jistým spouštěčem je i pracovní vyčerpání rodičů. Mladý člověk pak hledá útočiště v různých pochybných partách, které v budoucnosti mohou přerůst v zločinecké gangy. Chce se zařadit mezi své vrstevníky, chce se stát jedním z nich. Právě tyto asociální party páchají různou trestnou činností. Nebezpečným důsledkem do budoucna v případě jejich členů je zafixování si negativní zkušenosti. Existuje zde riziko jejich budoucí kriminalizace. (Felix, 1999, s. 62)

4 VÝVOJOVÁ STÁDIA ŠIKANY

Šikana je záležitostí konkrétní sociální skupiny, ve velmi závažných případech označujeme za šikanu i jednání jednorázové, s hrozbou opakování. Typický rozvoj šikany ve školní třídě je komplikovaný proces a vyžaduje důkladné pozorování. Pro správný postup při vyšetřování šikany a jejím řešení je nutné zjistit, o jak závažný problém se jedná, tedy v jakém stádiu šikanování se skupina nachází.

Existuje pět stádií, ve kterých se šikana vyvíjí. Zatímco první dvě stádia může řešit škola sama, v pokročilejších stádiích je třeba se obrátit na odborníky.

Dr. Michal Kolář (1997, s. 31-37) člení vývoj šikany ve skupině, či ve třídě do následujících pěti stupňů.

První stádium – tzv. zrod ostrakismu

V každé školní třídě či skupině se vytváří stupnice pozic dle oblíbenosti a moci a tím dochází k rozložení sociálních rolí. Pokud se ve skupině objeví tzv. outsider, jedinec nejméně oblíbený, je to známka toho, že rovnováha vztahů začíná být narušena a doposud zdravé vztahy mezi žáky mohou přejít do úvodního stádia šikanování.

Jedná se o mírnou formu agresivního chování, v které agresori neublíží oběti fyzicky. Neoblíbený člen je „pouze“ vyloučen z kolektivu, ostatní se s ním nebaví, nikdo mu neodpoví na pozdrav, roznáší o něm pomluvy, musí snášet ponižující a urážející poznámky. Tato psychická forma násilí může znamenat riziko vzniku druhého vývojového stádia.

Druhé stádium - fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Důvodů pro tento jev je více. Při náročných, stresových situacích si agresori potřebují vykompenzovat to, co je jim nepříjemné, co jim působí strach. Jedná se např. o těžké písemné práce před pololetím či na konci roku, při konfliktu s učitelem, nebo že ho prostě být ve škole nebaví. Dalším důvodem, kdy první stádium může přerůst do druhého je vybavení určitou dávkou agresivity. Pokud se v jedné třídě sejde několik výrazně agresivnějších jedinců, pro dosažení své potřeby používají násilí. V mnoha případech agresori své oběti ubližují pro pobavení sebe i ostatních spolužáků. Po získání pocitu moci nad slabšími jedinci, začnou své agresivní jednání opakovat, v podstatě na něm začínají být závislí.

Kolektiv se v tomto stádiu rozdělí na dvě skupiny. Poměrná část souhlasí s agresory a druhá se staví na stranu oběti. Pokud jsou zde jedinci, kteří jsou nakloněni oběti, existují u nich kamarádské vztahy a soudržnost a jejich pohled na násilí je negativní, mohou se pokusit o šikánování ze strany agresorů zastavit. Naopak žáci, kteří sympatizují s agresory, podporují násilné jednání, které v nějaké podobě zakoření a může přerůst do pokročilých stupňů.

Třetí stádium - klíčový moment

Mnohdy se druhé stádium začne dále rozvíjet, nedojde-li k zabránění počáteční fyzické agrese a manipulace a utvoří se skupinka agresorů tzv. „úderné jádro“. Na stranu agresorů se postupně přidávají další jedinci a vzájemně spolupracují. Plně si uvědomují svou převahu nad obětí a soustředí se pouze na ni, na její trýznění. Samotní agresori i přihlízející jsou plně zodpovědní za chování, které vůči své oběti praktikují.

Čtvrté stádium - většina přijímá normy agresorů

Pokud ani ve třetím stádiu nedojde k radikální pomoci zvenčí, vytváří se normy, které přijímají i ti, kteří původně jen přihlíželi. Následkem toho se vůdcům začnou podřizovat i mírní a ukáznění žáci a v týrání nalézají uspokojení.

U nejtěžších forem šikany oběti trvale zažívají strach o svůj život, trpí depresemi, které vedou až k myšlenkám na sebevraždu a dochází k psychosomatickým problémům.

Páté stádium - dokonalá šikana

V kolektivu vládou agresori, normy jsou přijaty a respektovány téměř všemi členy. Pro agresory i jejich oběti je takové chování již běžnou záležitostí. V podstatě je i oběť na šikánování závislá. Čím později se brutální násilí začne řešit, tím více dochází k jejímu přitvrzování a zdokonalování.

Tento nejvyšší stupeň je na základních a středních školách opravdu vzácností, většinou k němu dochází ve vojenských zařízeních či výchovných ústavech.

Zdroj internetových stránek ct24.cz (2013) ve svém článku uvádí, že počet dětí, které se obrací na Linku bezpečí, výrazně roste. Jedná se hlavně o problémy, jako je šikana nebo týrání. Od roku 2007 vzrostl o 50% počet dětí, které se na linku obrací právě kvůli šikaně.

5 PROTAGONISTÉ ŠIKANY

Za šikanování se považuje opakované úmyslné ubližování druhému člověku popř. jako opakovaná agrese jednotlivce nebo skupiny agresorů vůči jednotlivci nebo skupině obětí. Šikanování se postupně stává kolektivní zábavou a váže na sebe další a další aktéry. Bendl (2003, s. 39) se domnívá, že negativní působení agresorů zasahuje i nešikanované či nešikanující spolužáky, kteří násilné chování začnou schvalovat.

Glover – Gough – Johnson – Cartwright (in Bendl, 2003, s. 43) člení účastníky šikany do čtyř kategorií:

1. agresivní oběti, tj. šikanující,
2. pasivní oběti, tj. šikanující, kteří jsou zároveň šikanovaní,
3. pasivní oběti, tj. pouze šikanovaní jedinci
4. nezúčastněné osoby, tj. jedinci, co ani nešikanují, ani nejsou šikanováni.

5.1 Osobnost agresora

Abychom pochopili, co se při šikaně děje a jak se s ní vypořádat, je důležité rozpoznat osobnost agresora. Osobnost iniciátorů šikany může mít několik různých podob. Jednak tito jedinci při ubližování postrádají pocity viny, jsou bezcitní, bezohlední vůči obětem. Projevuje se bez známek sebevědomí, netrápí se tím, že někomu ublížil. Každopádně u agresora nelze spoléhat na jeho vnitřní zábrany. Kolář (1997, s. 50-51) dle svých zkušeností dospěl k názoru, že nemorálnost agresora působí na dvou úrovních:

- Na povrchnější úrovni má charakter obrany sebepojetí. Agresoři odmítají sami sebe vidět jako nelítostné tyrany a pro ochranu svého sebepojetí udělají cokoliv. Používají jakékoliv výmluvy, aby dosáhly svého. Agresoři mnohdy svou oběť vidí jako méněcennou bytost, na kterou není třeba brát ohled. Takové jednání používají i jako obranný mechanismus. Často zdůvodňují své chování odpověďmi typu: „Vždyť si o to říkal.“ – „Neměl provokovat.“ – „Pořád se na mě díval.“
- Na hlubší úrovni se jedná o sobeckost a egocentričnost. Úcta k člověku, porozumění bolesti druhých či schopnost vcítit se do druhého je nad jejich možnosti. Neumí rozeznat, co druhým dělá radost nebo naopak co jim vadí, co je uráží. Podněcuje je touha po moci a uspokojení z utrpení druhého. Schopnost empatie se u některých jedinců objevuje v pozdějším věku, což může být

zapříčiněno nedostatky v rodinné výchově. Ovšem nedostatek empatie šikanu neomlouvá.

Řičan a Janošová (2010, s. 54) charakterizují osobnost agresora prostřednictvím fyzických a psychických vlastností. Iniciátory šikany bývají jedinci starší, fyzicky vyspělejší a obratnější, obvykle s nízkým sebevědomím. Svou fyzickou převahu používá k týrání své oběti. Mezi obětí a agresorem je osobní asymetrický vztah moci. On je ten, kdo si díky své převaze může dovolit oběť pokořovat, ztročit, ubližovat jí. Ovšem existují i případy, kdy agresor je slabší fyzické kondice a svou převahu kompenzuje pomocí svých spolupachatelů. Jak se zmínil Helmut Erb (in Bendl, 2003, s. 44): „Čím větší problém má mladík s pocitem méněcennosti, tím více se bude předvádět a vytahovat a tím větší bude jeho sklon k násilí. Takoví mladíci si nechtějí přiznat pocit strachu či ohrožení.“ Na první pohled velice sebejistí, suverénní a neúzkostní lidé za touto maskou pouze skrývají svůj strach.

Kromě ubližování na základě fyzických vlastností bývá agrese spojena i se způsoby porušování školního řádu a pravidel chování. Vyznačuje se nekázní, drzostí, lhaním, krádežemi a podváděním. Tyto způsoby doprovází slabší školní prospěch. I u spolužáků je agresor spíše neoblíbený. Ale pozor, v ojedinělých případech může s šikanou souhlasit velice vlivný spolužák, pokud už ji dokonce nevede.

Martínek (2009, s. 136) uvádí, že za své praxe se ještě nesetkal s agresorem, který by pocházel z rodiny, kde je vše naprosto v pořádku. V rodině agresora se obvykle otec i matka dopouští fyzického či citového násilí. Tím dávají příklad svým dětem, které jejich chování budou následně opakovat. Dítěti, které se později dopouští násilného jednání vůči svým vrstevníkům, je takové chování spíše tolerováno. Ba dokonce podporováno a chváleno.

K charakteristickým vlastnostem tyrana Terrence Webster-Doyle (2002, s. 36) řadí:

- a) *Výraz obličeje*: zlostný, panovačný, zamračený – tvrdý, zlý, chladný.
- b) *Řeč těla*: projevy síly nebo hrozby – zdvihání nebo bušení pěstí, hrubá gesta prstů, nahrbená ramena, sebejistá chůze.
- c) *Slovní projev*: slova útočná, příkrá, zlá nebo taková, která děsí, uráží, uvádí do rozpaků nebo obtěžují – „smrad’och“, „kretén“, „brejlovec“ apod. Výrazy, z nichž lze vytušit postoj typu „jsem lepší než ty“ nebo „zasloužím si víc než ty.“
- d) *Chování*: rozervanost, projevy nepřátelství, násilné činy, hrozby.

Abychom lépe rozpoznali osobnost agresora, uvádíme dále dělení Koláře (1997, s. 55-56), který zaznamenal významnější výskyt tří typů agresorů:

1. typ:

hrubý, primitivní, impulsivní, s kázeňskými problémy – narušeným vztahem k autoritě, mnohdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností.

Vnější forma šikanování

Šikanuje důkladně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních.

Specifika rodinné výchovy

Častý výskyt agrese a brutality rodičů. Jako by agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali.

2. typ:

Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.

Vnější forma šikanování

Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.

Specifika rodinné výchovy

Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

3. typ:

„srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný.

Vnější forma šikanování

Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha vypíchnout „humorné“ a „zábavné“ stránky.

Specifika rodinné výchovy

Nezaznamenány významnější specifika. Pouze v obecnější rovině je přítomno citové strádání a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.

5.2 Osobnost oběti

Vystihnout osobnost oběti je obtížnější než osobnost agresora, neboť jejich rozmanitost je širší než u předchozích. Jak zdůrazňuje Kolář (1997, s. 56) „Téměř každá skupina si najde nějakou tu menší oběť a kritéria tohoto „vyznamenání“ jsou velmi rozmanitá. Navíc někdy není důležité, jaká oběť vlastně je, její výběr je naprosto nahodilý. Při troše smůly se může obětí stát kterékoliv dítě.“

Obětí šikany jsou většinou žáci, kteří se nějakým způsobem odlišují od ostatních. Vzhledově, fyzicky či psychicky. Nebo jedinci odlišní rasově, národnostně, vyznáním nebo chováním. Z tělesných handicapů se vyskytuje zejména tělesná slabost, tělesná neobratnost, nějaká mimořádnost ve vzhledu, např. následky po operaci rozštěpu, brýle, nápadný tik, invalidita, koktavost. Co se týče psychických znevýhodnění, lze uvést menší zdatnost v psychice než v případě agresora, pocity méněcennosti, opožděný duševní vývoj, depresivní stav, vyčerpání po dlouhé nemoci.

Oběti šikanování se také stávají jedinci se zvýšenou inteligencí, kteří se dobře učí, snaží se vzorně plnit požadavky a normy učitelů. Dítě, které se snaží získat si přízeň učitelů. Takoví žáci jsou považováni za šprty a okolí se k nim staví nepřátelsky.

Obětí šikany se často stávají nově přichozí žáci do sehraného kolektivu.

Na tom, zda se dítě stane obětí šikanování má svůj podíl i způsob výchovy v rodině. Říčan a Janošová (2010, s. 62) upozorňují na následující faktory:

- Hyperaktivní matka, která dítě rozmazluje a nedovolí mu samotnému získávat životní zkušenosti.
- „Jedináčkovská“ výchova, nerozvíjející vstřícnost a potenciál pro vrstevnickou vzájemnost.
- Rodina s problematickým vztahem k násilí: Někteří rodiče vštěpují dětem od malička zásadu, že prát se je špatné. Dítě se pak prostě neumí bránit, jedná pro psychické zábrany, jednak pro nedostatek cviku.
- Rodina sociálně izolovaná, např. v důsledku členství v náboženské „sektě“.
- Rodina s mimořádně prudérní sexuální výchovou, v jejímž důsledku se dítě děsí toho, co je pro jeho vrstevníky zcela běžné.

Jako mezi jednotlivými agresory i mezi jednotlivými oběťmi existují určité rozdíly, Valerie Besagová (in Bendl, 2003, s. 42) rozlišuje kategorii obětí – útočník ještě do několika podskupin:

- A. Pasivní oběti: jedná se o nebojácné, opatrné a uzavřené děti, které jsou často fyzicky slabé a těžko si hledají přátele; nemají dostatek dovedností a sebedůvěry, aby se dokázaly samy bránit.
- B. Provokující oběti: schválně provokují a podněcují negativní reakce ostatních; pošklebují se a posmívají, ale pokud jim druzí oplácejí stejnou mincí, hned si stěžují.
- C. Účelové oběti: takové děti na sebe berou roli obětí, aby získaly uznání a popularitu; často hrají roli „třídního šaška“ nebo se připojují k výtržnickému chování, aby neměly problémy s přijetím do skupiny.
- D. Falešné oběti: jedná se o děti, které si přehnaně stěžují na ostatní; obvykle se jejich chování zaměřuje na získání pozornosti.
- E. Útočníci – oběti: některé děti jsou v některých situacích oběťmi, v jiných zase naopak útočníky.
- F. Útočníci: děti pronásledující druhé bez zjevného důvodu; předpokládá se, že tyto děti převyšují mnohé své vrstevníky svou energií, fyzickou silou a sebedůvěrou.
- G. Úzkostní útočníci: jedná se o děti s nejnižší sebedůvěrou, obvykle mají rodinné nebo učební problémy; šikanováním se snaží kompenzovat snížené sebevědomí.

Jako příklad typické oběti lze uvést příběh z praxe Dr. Koláře (2011, s. 142):

Zdeněk je uzavřený, tichý, mírný, málomluvný, zvýšeně sebekritický a nápadně bojácný chlapec. Fyzicky není příliš zdatný. Jeho dlouhodobou vášní jsou drahé kameny. Po několik let je o prázdninách hledal v lokalitách jejich výskytu a bez peněz tak dokázal vytvořit pozoruhodnou sbírku. Na nynější školu byl převeden, protože na té minulé byl dvakrát šikanován. V nové třídě nikoho neznal. Od počátku se cítil osamocený a bolestně to prožíval. Snažil se skamarádit, ale nikdo neměl zájem. Nikdo s ním skoro nepromluvil. Jedině, když spolužáci něco potřebovali. Při „strachovém testu“ úplně sehnal. Oblíbené silácké hry ve třídě vůbec nechápal a děsil se jich. Hrál se tam např. na babu, při které se dávalo pěstí do rozkroku. Zdeněk je „typická“ oběť, jejíž „úchylkou“ je, že nedokáže posoudit „vážnost či nevážnost násilí“ a věrohodnost výhrůžek. Zdeněk se svěřil: „Nevěděl jsem, co mám dělat. Několik kluků ke mně přišlo a dávali mi příkazy. Podej to okamžitě, nebo dostaneš přes držku. Měl jsem strach. Nevím, jestli to mysleli vážně, nebo ne.

Nepoznal jsem to. I když měli dobrou náladu, tak byli takoví. Raději jsem je poslechl a podal jsem jim to.“ Chlapec byl „typická“ oběť, a tak se prostě spolužáků bál. Jeho strach se vystupňoval natolik, že přestal chodit na tělocvik. Připadal si tam ještě zranitelnější. Neomluvené hodiny se mu sčítaly a hrozilo mu vyloučení. Tehdy začalo být třídnímu učiteli něco nápadné a poslal ho za Dr. Kolářem do poradny. Zdeněk byl v nové škole opět šikanován, i když ne tak brutálně jako tam, odkud přišel. Měl totiž velkou „vadu charakteru“, nikomu neubližoval, sám se nedokázal bránit a nápadně se bál. Nakonec Dr. Kolář cituje Zdeňka: „Zatím to šikanování není, ale přijde to co nevidět.“ Dr. Kolář zdůrazňuje, že šikanování to již bylo, i když v počátečním stádiu. Jeho následující postřeh byl zcela pravdivý a poučný: „Ti silní si dělají ze slabých srandičky. Oni si myslí, že my slabí nic nezmůžeme, že si mohou dělat, co si zámánou. Otravujou slabé. Když oni někomu ubližují, tak se všichni ostatní posmívají a mají z toho radost. Vím, jaké to bylo na minulé škole. Nechci na to vzpomínat.“

Z výzkumů je patrné, že šikanujícími žáky mohou být chlapci i děvčata. Mezi chlapci však najdeme podstatně více agresorů i obětí přímé šikany než mezi dívkami. Chlapci šikanují své oběti samostatně i ve skupinách, dívky častěji jednájí ve skupině. Chlapci také při šikaně mnohem častěji užívají fyzické násilí, dívky spíše slovní. Nepřímé šikany najdeme u chlapců i dívek asi stejně, u dívek je nepřímá šikana mnohem častější než přímá. (Kyriacou, 2005, s. 28) Zajímavý názor vyslovil Helmut Erb (in Bendl, 2003, s. 45), který tvrdí, že oběti násilí se stávají častěji dívky. Vysvětlení hledá v tom, že jsou stále vychovávány spíše tak, aby si od druhých nechaly vše líbit, nepraly se, neodporovaly, nýbrž se přizpůsobovaly a ustoupily, když od nich někdo žádá něco, co samy nechťejí.

5.2.1 Varovné signály ze strany obětí

V chování oběti lze zpozorovat následující varovné signály, které může vysledovat jak učitel, tak rodiče, kteří jsou s obětí v pravidelném kontaktu.

Fyzické příznaky:

- řezné rány, škrábance, modřiny a další zranění,
- bolesti hlavy, zad, břicha,
- pomočování, únik stolice
- vypadávání vlasů, problémy s pletí,
- špatný spánek, noční můry

- bolestivá menstruace,
- nechutenství nebo přejídání,
- bledý, napjatý, nervózní vzhled,
- špatné držení těla, hrbení,
- stresové hormony snižují schopnost organismu vyrovnávat se s viry a jinými infekcemi, takže takové děti bývají častěji nemocné. (Fieldová, 2007, s. 65)

Akademické příznaky:

- náhlé zhoršení prospěchu téměř ve všech předmětech,
- oběť ztrácí schopnost soustředit se, má potíže s učením a s pamětí
- chybí mu motivace k práci a studium ho netěší,
- vyhýbá se mimoškolním činnostem, výhradně se soustředí na učení,
- do školy chodí nepravidelně a zůstává pozadu,
- přejde na jinou školu, aby uniklo šikaně,
- šikanované děti dělají, co se od nich čeká, ale snaží se na sebe neupozorňovat; oběti nekladou otázky, nepřispívají do diskuzí a nestěžují si,
- dítě s poruchou učení nepřizná své obtíže ze strachu, aby ho nepovažovali za „hloupé“
- nadané, inteligentní, citlivé děti mají strach dát najevo své vědomosti; bojí se, že je budou spolužáci zesměšňovat
- citlivé děti mají strach z jakékoli zpětné vazby; sabotují své vzdělávání tím, že tají vlastní myšlenky, aby je nevystavily kritice,
- učitelé předpokládají, že chytrá, znuřená, tichá nebo plachá oběť šikany je spokojená; podceňují nebo přeceňují její schopnosti, místo aby jí poskytli pomoc. (Fieldová, 2007, str. 45)

Emocionální příznaky:

- působí úzkostně, stresovaně, napjatě,
- zdá se smutné, sklíčené, plačtivé, odtažitě, tajnůstkářské,
- je náladové nebo v sobě dusí pocity a pak vybuchne,
- je podrážděnější nebo vzteklejší než obvykle, sarkastické, reaguje přehnaně,

- popírá své pocity a říká „nic mi není“,
 - po telefonátu, esemesce či e-mailu působí rozrušeně,
 - před návratem do školy na konci víkendu či prázdnin vypadá nešťastnější,
 - je ve škole velmi nešťastné – „Mně se v té škole nelíbí.“
 - začne o sobě mluvit pohrdavě, např. „Jsem hloupá“, „Nikdo mě nemá rád.“
- (Fieldová, 2007, str. 46)

Šikana své oběti mnohdy poznamená na dlouhá léta po opuštění školy. Může vést k depresivnímu ladění, pocitům méněcennosti a ponížení, společenské izolaci v dospělosti. Avšak prognóza obětí je daleko příznivější než prognóza agresorů. V dospělosti si najdou takové prostředí, které jim vyhovuje a většinou se do něj úspěšně začlení.

6 VYŠETŘOVÁNÍ ŠIKANY

Pojem šikany a agresivity jsme se pokusili upřesnit v předchozích částech bakalářské práce. Neméně důležité je však také analyzovat možnosti náprav či vhodných postupů řešení, které by si učitelé měli osvojit už od počátku své kariéry ve školství.

Způsob vyšetřování šikany závisí na řadě okolností. Vzhledem k závažnosti šikany, by měl mít učitel vždy otevřené oči i pro její nenápadné známky, jež může zpozorovat v běžném životě školy. V případě, že se k učiteli dostanou signály o možném ubližování silnějším slabším, nejdříve je nutné posoudit, zda se skutečně jedná o šikanující chování.

Pedagog musí počítat s tím, že řádné vyšetření, stejně jako následné řešení, mu může zabrat mnoho času. Náprava zahrnuje řadu důležitých kroků a rozhodnutí, vyžaduje zejména trpělivost a dostatek času na přípravu. Z tohoto důvodu by se měl podělit o případ s kolegy, kteří s ním budou spolupracovat.

Michal Kolář (2011, str. 172-173), který boji proti šikaně zasvětil celý život, rozlišuje dva hlavní důvody k zahájení vyšetřování šikany:

- **Přímo alarmující signály** – je nutné záměrně a soustavně vyhledávat. Nejlepší metodou zaměřenou na šikanu je anonymní dotazník a technika Hádej kdo. Pro oběti jsou také velmi důležité informace v podobě letáků, které jim sdělují, co mají dělat a kde mají hledat pomoc. Jeden z letáků pro děti uvádíme v příloze č. 2.
- **Nepřímo varující signály** – často unikají pozornosti pedagogů. Patří mezi ně nenápadné projevy šikanování v přítomnosti učitele a skryté volání oběti o pomoc.

Varovné signály:

- Žák vchází s učitelem do třídy, nenápadně postává o přestávce u kabinetu, přichází pozdě do hodiny, vždy chodí všude jako poslední.
- Projevy outsidera. Dítě je osamocené, s nikým se nebaví, nemá kamaráda.
- Nepříznivý emoční stav. Dítě je stísněné, má smutnou náladu, působí nešťastně a ustrašeně.
- Žák nechodí na tělocvik, vždy zůstává ve třídě, má nadměrnou omluvenou absenci, případně i neomluvenou absenci.
- Žákovi se náhle zhorší prospěch, nesoustředí se při vyučování.

- Projevy nerovnoprávnosti. Dítě dostává povýšené příkazy a snaží se jim vyhovět, bývá ostatními komandováno a okřikováno.
- „Přátelské“ vtipy a kanadské žertíky. Někteří žáci vyndávají spolužákovi náplň z tužky před písemkou, schovávají a ničí mu školní pomůcky, oblečení, obuv.
- Ponižování a zesměšňování. Třída se směje při neúspěchu žáka před tabulí, častuje ho zahanbující nebo negativně zabarvenou přezdívkou.
- Objevuje se nápadně jednostranné strkání, pošťuchování, lehké pohlavkování apod.
- Žák „dobrovolně“ dává svačiny kamarádovi. (Kolář, 2011, str. 174)

Samotné signály ještě nevypovídají o tom, že jde o šikanování. Při zhodnocování je nutné posoudit, zda jsou přítomny znaky šikanování: záměrnost, opakování, samoučelnost agrese a nepoměr sil. Současně je třeba odlišit šikanování od nevinného škádlení.

Michal Kolář (in Bendl, 2003, str. 60-61) rozlišuje dva postupy vyšetřování šikany.

- 1) Strategie první pomoci.
- 2) Strategie vnitřní a globální.

První typ vyžaduje méně času k vyšetřování. Jedná se o dílčí specifické šetření. Postupy jsou určeny především pedagogům, ale v rámci své profese je mohou použít i ostatní odborníci. Úkolem je vyšetření vybraných žáků a zmapování symptomů šikany. V rámci prvního typu bychom měli zjistit: kdo je obětí, kolik je obětí, kdo je agresor, kolik je agresorů, k jak závažným projevům došlo, jak dlouho šikanování trvá, co, kdy, kde a jak dělali agresoři obětím. (Bendl, 2003, str. 60)

Druhý typ se využívá pro vyšetřování pokročilejších stádií šikan. I z hlediska časového je náročný. Při vyšetřování téměř všichni agresoři vypovídají nepravdivě, zkreslují výpovědi, zkrátka se snaží, aby nedošlo k odhalení. Z těchto důvodů se používají přísnější psychologické postupy, které mnohdy mívají formu kriminalistického výslechu. (Bendl, 2003, str. 61)

Ovšem u obou typů můžeme nalézt společnou vlastnost, a to je snaha zabránit prozrazení informátora a ochránit ho tak před pomstou agresorů.

K odhalení závažnosti šikanování nám může přispět následující přehled rozdílů v chování, spolupráci, ve vztazích všech účastníků šikany.

Počáteční stádium šikany:

- Oběti se nebojí mluvit o tom, co se jim stalo a kdo je šikanoval.
- Svědkové nesouhlasí se šikanováním a bez strachu vypovídají.
- Ostatní členové skupiny násilí nepopírají a mají k němu své výhrady.
- Členové skupiny vnímají jako nespravedlivé ubližování silným slabým a vyjadřují oběti soucit.
- Svědkové vyjadřují svůj strach vůči agresorům a nebojí se to vyjádřit.
- Atmosféra je ještě živá, což vyjadřuje malá soudržnost a nespolečenská spolupráce ve skupině.
(Kolář, 1997, str. 92)

Pokročilé stádium šikany:

- Oběť je ustrašená, odmítá usvědčit agresora.
- Z důvodu vyhrožování agresora odmítají vypovídat, tvrdí, že nic neviděli ani neslyšeli.
- Ostatní členové skupiny násilí také popírají.
- Ostatní členové skupiny ze strachu z následné pomsty vypovídají, že si to vlastně oběť způsobila sama.
- Svědkové brání agresory, vychvalují je, hledají pro ně polehčující okolnosti.
- Atmosféra ve skupině je velmi vypjatá, objevují se zde pocity strachu a nesvobody.
(Kolář, 1997, str. 92)

6.1 Metodika první pomoci

V této části bychom rádi objasnily metodiku první pomoci, která by měla pedagogy naučit poskytnout první pomoc, jelikož právě na nich mnohdy závisí život oběti. Metodika slouží k vyšetřování počáteční formy šikany, tedy pro první, druhý a třetí stupeň vývojové destrukce.

Schéma strategie vyšetřování

1. Rozhovor s informátory a oběťmi

Po odhadu závažnosti a stanovení forem šikany, je prvním krokem vyšetřování. Samotný rozhovor směřujeme ke zmapování vnějšího obrazu šikanování. U rozhovoru

s obětí je nejdříve vhodné vytvořit příjemnou atmosféru ke sdělování informací, aby oběť neměla pocit, že se nachází u policejního výslechu a je na ni kladen nátlak. Rozhodně se ptát na otevřenější, projektivní otázky, abychom nedostávali pouze odpověď ano, ne. Otázky by měly provokovat k obsáhlejší odpovědi. Při rozhovoru lze využívat různých technik, které pomáhají oběti se rozhovořit, například technika povzbuzování, zachycení a objasnění, technika parafrázování, interpretace. Důležité je dát žákovi najevo, že ho posloucháme, bereme na vědomí jeho výpověď. Oběti jsou často při rozhovoru nejisté, což může vyvolávat jisté obranné mechanismy. Ujistění pomáhá odstraňovat zábrany, skýtá povzbuzení a oporu.

Na tomto místě bychom uvedli příklad rozhovoru s nadějným začátkem od Dr. Koláře. (2011, str. 192)

Pedagožka: „*Mně se zdá, že jsi nějak smutná.*“

Hana: „*Ale ne.*“

P: „*Vždyť jsi plakala. Napadlo mě, jestli ti někdo neublížil.*“

H: „*No, trochu holky.*“

P: „*Můžeš mi o tom říct něco víc?*“

H: „*Holky se mně smály, když jsme šly na tělocvik.*“ (Hanka ztichla a mlčí. Pedagožka se mlčení nebojí a v tichosti čeká.)

H (po chvíli pokračuje): „*Smějou se mi, že mám staré tričko. Oni se mi posmívají i jindy.*“

P: „*Vidím, že jsi smutná. Trápí tě to?*“ (Pedagožka reaguje soucitně, tak je to správné. Častou chybou bývá podceňování pocitů. Například: „*Ale vždyť to nic není*“ nebo „*Je to opravdu tak hrozný?*“. Někdy lze podle situace citlivě reagovat a oběť pohladit.)

H (smutně): „*Hm.*“

P: „*A co ti dělají ještě jiného? Vzpomeneš si ještě na něco?*“ (Hanka se svěřuje s dalšími příklady ubližování.)

P: „*Máš ve třídě nějakou kamarádku?*“

H: „*Mám, ale má zakázáno se mnou mluvit.*“

P: „*Kdo jí to zakázal?*“

H: „*Je tam jedna holka, která všechny řídí a manipuluje...*“

2. Nalezení vhodných svědků

Ve spolupráci s informátory a oběťmi se pokusíme vypátrat důvěryhodné a pravdivě vypovídající svědky. Jedná se o žáky, kteří nesympatizují s agresorem, neobdivují ho, ale spíše naopak, žáky, kteří stojí na straně oběti, popřípadě s ní kamarádi.

3. Individuální rozhovory se svědky

Nejdůležitější je vést rozhovory bez vědomí ostatních svědků, pedagog musí udělat vše, aby tento rozhovor utajil. Neboť by mohlo dojít k vzájemnému ovlivňování, popřípadě by agresori začali instruovat svědky, jak mají vypovídat. Právě při volbě vhodné taktiky se můžeme dozvědět všechny potřebné informace. Vést k ohrožení šikanování může určitě společné vyšetřování svědků a agresorů, či dokonce obětí a agresorů. (Kolář, 2001, str. 95)

Během rozhovoru je nejdůležitější si poznamenávat přesné údaje o hlavních typech agresorů, tedy kdo je iniciátor, kdo aktivní účastník a kdo agresor, jenž je současně obětí. U konkrétních jmen si značíme kdy, kde, jak, čím a komu co udělali. Jak uvádí Michal Kolář (2011, str. 187) jedná se o tzv. římské devatero.

- ✓ *Co se stalo? (jádro příběhu)*
- ✓ *Kde se to stalo? (místo)*
- ✓ *Kdy se to stalo? (čas a alibi)*
- ✓ *Proč? (motiv)*
- ✓ *Kdo to spáchal? (podezřelí a pachatelé)*
- ✓ *Jak to spáchal? (způsob jednání)*
- ✓ *Čím to spáchal? (zbraně, nástroje)*
- ✓ *Komu se to stalo? (oběti)*
- ✓ *Kdo nám to řekl? (svědkové)*

4. Zajištění ochrany obětem

Pokud je jasné, že je oběť v bezprostředním ohrožení, je třeba jí zajistit bezpečné příchody a odchody ze školy. I ve škole na různých místech zabezpečit zvýšený dozor. (Kolář, 2001, 95-96)

5. Rozhovor s agresory

Je posledním krokem vyšetřování. Význam rozhovoru s agresory spočívá v zastavení agrese vůči slabšímu a snížení následků pro ně samotné. Ovšem je důležité si připravit co nejvíce důkazních materiálů, protože agresori všechny naše obvinění minimálně zaprou či podezření vyvrátí. Pokud ještě dostali zprávu, že je někdo udal, budou se snažit o zametení stop. Při rozhovoru s agresory využíváme výslechových praktik, jejichž cílem je znejistit agresora, aby nevyprávěl křivě. Spočívají v zasypání agresora otázkami, na které nedokáže přesvědčivě lhát, vyjádření nedůvěry, tedy neskrýváme pochybnosti o pravdivosti jeho výpovědi, obviněný žák může být podněcován, aby jasně řekl celou pravdu, protože nemá co skrývat. Abychom předešli komplikacím s rodiči, je nutné výpovědi k jednotlivým otázkám důkladně zapsat a nechat podepsat agresory. (Kolář, 2001, str. 101)

Při vyšetřování mnohdy dochází k častým chybám ze strany pedagogů. Michal Kolář (2011, str. 189) ze své praxe uvádí nejčastější omyly při vyšetřování šikany.

- Učitelé nepracují s faktem zásadní odlišnosti řešení u počátečních šikan. Nedokáží rozpoznat tzv. neobvyklé formy šikan, které vyžadují „doladění“ konkrétních metod. Začínají vždy rovnou a náhodně hledat svědky.
- Při vyšetřování neberou ohled na trauma, stud a mlčenlivost oběti.
- Berou se vážně falešní svědkové, které označil hlavní agresor.
- Výpověď týraného žáka se neshoduje s výpověďmi jeho mučitelů. Což mnohdy vede k označení oběti za agresora a za příčinu konfliktů ve skupině.
- Pedagog jde za uvedenou osobou a vyšetřuje šikanu přímo ve třídě.
- Ředitel vede rozhovor najednou s údajnými oběťmi, agresory i s jejich rodiči. Celou situaci ještě nahrává na magnetofon nebo na video.
- Po vyšetření šikany jsou pozváni všichni rodiče agresorů i s jejich dětmi. Rodiče se společně postaví proti nespravedlivému obvinění jejich dětí a s převahou útočí na pedagogy.
- V poslední řadě je oběti doporučena změna školy či třídy a stále dochází k procesu šikanování.

6. Náprava

Po úspěšném vyšetřování, tedy získání podrobného popisu násilného chování, nastává náprava. Lze ji rozdělit na dvě odlišné metody:

- a) metodu vnějšího nátlaku,
- b) metodu usmíření.

• Metoda vnějšího nátlaku

Nastává v rámci rozhovoru pedagogů s agresorem a jeho rodiči. Cílem této metody je přinutit agresory k zastavení agresivního chování pod výhružkou závažnějších důsledků. Metoda současně chrání skupinu jako celek i právní řád vzdělávacího zařízení. Kolář (2011, str. 192) ze svých zkušeností uvádí, že metoda vnějšího nátlaku je často jediná, na kterou pedagogové v boji proti šikaně sázejí. V zájmu bezpečí metoda vyžaduje dodržování tří postupů.

I. Komisionální pohovor

Svolává se za účelem úspěšného dokončení případu. Komisionální pohovor probíhá ve složení: třídní učitel, výchovný poradce, ředitel a vždy jeden agresor s rodiči. Pohovor obsahuje následující posloupnost, která pozitivně ovlivňuje celou skupinu:

- 1) Seznámení rodičů s problémem.
- 2) Postupné vyjádření všech pedagogů.
- 3) Vyjádření žáka.
- 4) Vyjádření rodičů.
- 5) Rozhodování komise za zavřenými dveřmi.
- 6) Seznámení rodičů a žáka se závěrem komise.

Pro zastavení násilí má škola k dispozici určitá opatření. Pro představu některá uvedeme: důtka ředitele či pedagoga, podmíněčné vyloučení ze školy, nižší známka z chování, převedení do jiné třídy, při opakování násilí vyloučení ze školy, dobrovolný pobyt v dětském diagnostickém ústavu, individuální vzdělávací program. (Kolář, 2011, str. 193)

II. Oznámení o potrestání agresorů před celou třídou

Dalším nezbytným krokem je oznámení žákům celé třídy, že agresori budou řádně potrestáni. Žáci by měli mít na vědomí, že škola dokáže v takových situacích úspěšně

jednat a že jí osudy obětí nejsou lhostejné. Je důležité, aby třída rozhodnutí přijala a vzala si z něj případně ponaučení. (Kolář, 2011, str. 195)

III. Ochrana oběti

Nelze vyloučit, že po vyšetření případu šikana opět vypukne. Proto by měli pedagogové stále sledovat agresory, aby nedošlo k ohrožení oběti. Čím více pedagogů nebo jiných dospělých bude na různých místech ve škole, tím méně příležitostí mají agresori k šikaně. Ochranu oběti lze zajistit následujícími způsoby: setkávání pedagoga s důvěryhodnými informátory, neustálá kontrola oběti, využití péče v odborném zařízení, pravidelný kontakt s rodiči. (Kolář, 2011, str. 195)

- **Metoda usmíření**

Sleduje na rozdíl od metody vnějšího nátlaku vnitřní proměnu vztahů mezi oběťmi a agresory. Záměrem není potrestání agresora, nýbrž snaha o utlumení jeho agresivního chování. Metoda je charakteristická tím, že usiluje o vcítění se agresora do své oběti a o pochopení jejího utrpení a samozřejmě o hlubší poznání mezilidských vztahů vůbec.

Učitelé, kteří jako jediní mohou šikanu odhalit a pomoci obětem by k šikaně měli přistupovat profesionálně. Škola by měla vytvářet pozitivní sociální klima, budovat atmosféru otevřenosti a důvěry mezi učiteli a žáky. Učitelé by měli umět právě v takových situacích, jako je šikana disponovat účinnými postupy a napomohli tak k jejímu efektivnímu řešení. Jak tvrdí Bendl (2003, str. 183) nejefektivnější řešení šikany spočívá v budování demokracie ve třídě, vytvoření zdravého jádra, posilování sebevědomí slabších žáků, ale také pěstování odolnosti vůči projevům agresivity. Důležitá je i odvaha učitelů k zásahům spojeným s šikanováním a ochota podstoupit potíže a rizika s vyšetřováním šikany.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

7 METODOLOGIE VÝZKUMU

Během školní docházky děti čelí nejrůznějším osobním potížím. Obvykle se jedná o problémy vážné a traumatizující. Právě z toho důvodu jsme se rozhodli realizovat výzkum zaměřený na fenomén šikany na středních školách ve Zlínském kraji. Gavora (2000, s. 11) uvádí jednu z velkého množství definic: „Výzkum je systematický způsob řešení problému, kterým se rozšiřují hranice vědomosti lidstva. Výzkumem se potvrzují či vyvracejí dosavadní poznatky, anebo se získávají nové poznatky.“

K výzkumu nás vedl fakt, že šikana mládeže celkově stoupá a také proto, že se s ní setkal někdo nám velmi blízký, naštěstí ne v tak závažné formě, jelikož se problém včas řešil.

Mnoho autorů a odborníků uvádí, že dříve se šikana vyskytovala převážně na učilištích a ve výchovných ústavech. A často ve velmi brutální formě. Výzkumem bychom chtěli potvrdit či vyvrátit, zda i nyní se šikanující chování vyskytuje více na Středním odborném učilišti než na Obchodní akademii. A jaké formy se nejčastěji vyskytují.

7.1 Formulace výzkumného problému

Do jaké míry mají studenti zkušenosti s agresivním chováním spojeným s šikanou na jejich škole?

7.2 Výzkumný cíl

Hlavním úkolem výzkumu bude získat informace o zkušenostech studentů s problematikou šikanování této školy a popřípadě zjistit do jaké míry jsou studenti touto problematikou zasaženi.

7.2.1 Dílčí cíle

Dílčím cílem výzkumu je nalézt odpovědi na následující otázky:

1. Jaký je rozsah ve výskytu všech forem šikanování?
2. Jakou mají zkušenost studenti s šikanou v roli oběti?
3. Stali se studenti svědky šikany?

4. Jaká je informovanost studentů o problematice šikanování ze strany učitelů?

7.3 Formulace hypotéz

Po stanovení výzkumného problému, budeme potřebovat další informace potřebné k jeho směřování. Ty stanovíme v hypotézách. Stanovené hypotézy po ukončení výzkumu budeme moci potvrdit nebo vyvrátit.

H1: Je rozdíl ve výskytu šikanování mezi studenty Středního odborného učiliště a Obchodní akademie.

H2: Šikana se projevuje hlavně u chlapců než u dívek.

H3: Minimálně polovina studentů se setkala alespoň se slovními útoky než s fyzickými.

7.4 Metody sběru dat

K výzkumu jsme si zvolili nejfrekventovanější kvantitativní metodu a to zejména proto, že bychom chtěli získat informace od většího počtu respondentů ze dvou typů škol. Výzkumná metoda bude sloužit k porovnání dvou skupin žáků Obchodní akademie a Středního odborného učiliště. Výběr zkoumaných škol je uskutečněn záměrně tak, aby bylo posléze možno vzájemně porovnat odlišnost výsledků v návaznosti na typ školy.

Jako výzkumná metoda kvantitativně orientovaného výzkumu byl zvolen standardizovaný dotazník Dr. Michala Koláře. Dotazník se skládá ze dvou částí. První část obsahuje otázky týkající se situace ve třídě z pohledu šikanování a druhá část se týká situace v celé škole.

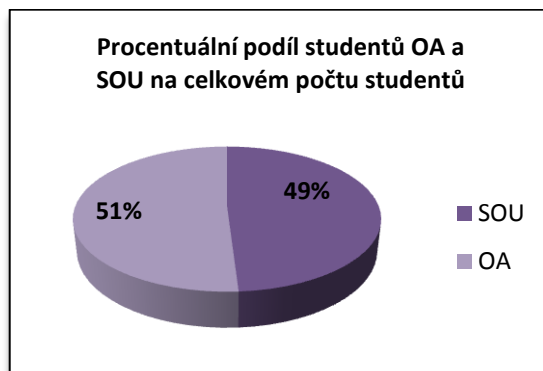
7.5 Výzkumný soubor

Výzkumný vzorek byl vybrán metodou záměrného výběru, podrobněji kvótního výběru. Jedná se o žáky Středního odborného učiliště ve Valašských Kloboukách a Obchodní akademie ve Vsetíně.

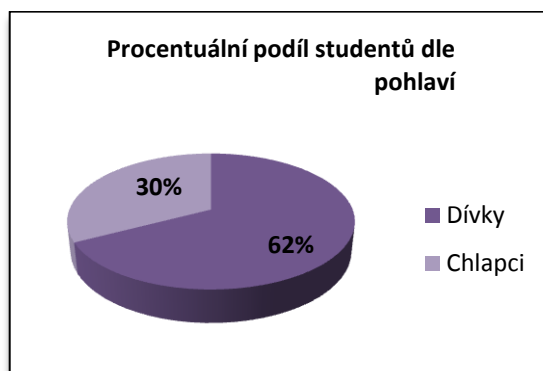
Z distribuovaných 130 dotazníků se vyplněných vrátilo 124. Z celkového počtu vyplněných dotazníků se vrátilo 63 dotazníků z Obchodní akademie a 61 ze Středního

odborného učiliště. Celkově se dotazníkového šetření zúčastnilo 77 dívek a 37 chlapců, procentuální podíl uvádí obrázek č. 2.

Obrázek 1 Počet respondentů

Obrázek 2 Pohlaví respondentů

8 ANALÝZA DAT

Dotazník byl do škol distribuován v měsíci březnu 2013. Výzkumu se zúčastnilo celkem 120 studentů. Vybrané školy jsem sama navštívila a požádala zástupce ředitelů o rozdělení dotazníků mezi žáky. Před samotnou distribucí byly dotazníky konzultovány se školními psychology. O rozdělení dotazníků byli požádáni učitelé z důvodu větší autority. Dotazníky byly rozděleny do dvou tříd na Obchodní akademii a do tří tříd na Středním odborném učilišti, z důvodu rozdílného počtu studentů v jednotlivých třídách.

Otázka č. 2 Chodíš do stejné třídy jako vloni?

Na položku odpovídalo 124 respondentů. Kladně odpovědělo 59 (93,6%) studentů z OA a 57 (93,6%) ze SOU. Záporně pak odpovědělo shodně studentů z OA a SOU, celkem 6,4%.

Tabulka 1 Počet žáků ve třídě

Odpověď	<i>Obchodní akademie</i>		<i>Střední odborné učiliště</i>		<i>Celkem</i>	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Ano	59	93,6%	57	93,4%	116	93,5%
Ne	4	6,3%	4	6,5%	8	6,4%

Otázka č. 3 Byl/a jsi v loňském roce žákem/žákyní této školy?

Z odpovědí na tuto otázku je patrné, že pouze jeden student (1,6%) ze SOU nebyl v loňském roce jejím žákem, na Obchodní akademii 5 (7,9%) studentů. Většina studentů (95,1%) na obou školách byla v loňském roce její součástí.

Tabulka 2 Počet žáků v loňském roce

Odpověď	<i>Obchodní akademie</i>		<i>Střední odborné učiliště</i>		<i>Celkem</i>	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Ano	58	92%	60	98,3%	118	95,1%
Ne	5	7,9%	1	1,6%	6	4,8%

Otázka č. 4 Byl/a jsi ve své třídě rád/a?

Z celkového počtu 124 studentů je ve třídě spokojeno 91 respondentů. Na Středním odborném učilišti se procento nespokojenosti zvyšuje (36%). Z negativních odpovědí můžeme vyvodit závěr, že tito studenti mohou být v pozornosti agresorů.

Tabulka 3 Spokojenost ve třídě

Odpověď	<i>Obchodní akademie</i>		<i>Střední odborné učiliště</i>		<i>Celkem</i>	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Ano	52	82,5%	39	63,9%	91	73,3%
Ne	11	17,4%	22	36%	33	26,6%

Otázka č. 5 Měl/a jsi ve třídě dobrého kamaráda/kamarádku?

Z otázky č. 5 vyplývá, že v třídním kolektivu má téměř 96% studentů dobrého kamaráda či kamarádku. Z výsledků lze usuzovat, že mezi žáky panují dobré vztahy. Nelze však opomíjet varovný signál zmíněných 4% studentů, může se jednat o studenty nepřizpůsobivé nebo problémové.

Tabulka 4 Třídní kolektiv

Odpověď	<i>Obchodní akademie</i>		<i>Střední odborné učiliště</i>		<i>Celkem</i>	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Ano	62	98,4%	57	93,4%	119	95,5%
Ne	1	1,5%	4	6,5%	5	4%

Otázka č. 6 Byl/a jsi někdy svědkem toho, že je šikanován tvůj spolužák jinými spolužáky ze třídy nebo ze školy?

Ze šetření vyplynuly následující zajímavé informace. Na otázku, zda byli studenti svědky toho, že je šikanován jejich spolužák odpověděla menší polovina ano (39,5%). Negativní možnost zvolilo 73 studentů. Vzhledem k počtu respondentů 124, lze z odpovědí usoudit, že na školách se ubližování vyskytuje opravdu hojně.

Tabulka 5 Počet svědků

Odpověď	<i>Obchodní akademie</i>		<i>Střední odborné učiliště</i>		<i>Celkem</i>	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Ano	27	42,8%	22	36%	49	39,5%
Ne	35	55,5%	38	62,2%	73	58,8%

Otázka č. 7 Pokud ano, upozornil/a jsi na tuto skutečnost některého z učitelů?

Výsledky jsou vztaženy k počtu studentů, kteří připustili, že se stali svědky šikanování spolužáka. Z celkového počtu svědků pouze šesti nebylo ubližování spolužáka lhostejné. Více jak polovina svědků snad ze strachu z pomsty či nezájmu o své spolužáky na šikanování neupozornila a tudíž mnohé případy zůstávají skryty.

Tabulka 6 Upozornění učitele

Odpověď	<i>Obchodní akademie</i>		<i>Střední odborné učiliště</i>		<i>Celkem</i>	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Ano	4	14,8%	2	9%	6	12,2%
Ne	23	85,1%	20	90,9%	43	87,7%

Otázka č. 8 Pomohlo to?

Na otázku, zda oznámení o šikanování pomohlo, odpověděli pouze dva kladně. Snad z důvodu, že studentům nevěří nebo takovéto chování na jejich škole popírají. Čímž tak napomáhají většímu trápení oběti. Právě lhostejnost učitelů může mít až tragické následky.

Tabulka 7 Spokojenost s oznámením

Odpověď	<i>Obchodní akademie</i>		<i>Střední odborné učiliště</i>		<i>Celkem</i>	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Ano	2	50%	0	0%	2	33,3%
Ne	2	50%	2	100%	4	66,5%

*Následující otázky se týkají situace ve tvé třídě***Otázka č. 9 Šikanoval nebo šikanuje někdo ze třídy tebe?**

Na otázku, zda jsou nebo byli šikanováni někým ze třídy, jich z celkového počtu 124 kladně odpovědělo 21, z toho 6 žáků je z OA a 15 ze SOU. Přičemž všech 6 studentů z OA jsou dívky. Situace se týkala třídního kolektivu, nicméně dva studenti odpověděli, že byli šikanováni v minulé škole a mimo školu.

Tabulka 8 Počet šikanovaných

Odpověď	Obchodní akademie		Střední odborné učiliště		Celkem	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Ano	6	9,5%	15	24,5%	21	16,9%
Ne	57	90,4%	46	75,4%	103	83%

Otázka č. 10 Pokud ano, jak ti ubližoval?

Na otázku, jakým způsobem bylo studentu ubližováno, odpovídalo celkem 19 respondentů. Instrukce v dotazníku dovolovala studentům volit více než jednu možnost. Respondenti obou typů škol shodně uvedli jako nejčastější formu násilného chování verbální projev. Respondenti, kteří uvedli v předcházející otázce ne, ale zde označili jako odpovědi ignorování, posmívání a pomluvy uvedli, že tyto formy ubližování nepovažují za šikanu, že je to normální. Ubližování na obou školách má spíše verbální formu, o něco méně už se ubližování týká fyzické formy.

Tabulka 9 Způsoby ubližování

Odpověď	Obchodní akademie		Střední odborné učiliště		Celkem	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Ignorování	3	50%	3	20%	6	28,5%
Posmívání	5	83,3%	11	73,3%	16	76,1%
Pomluvy	6	100%	13	86,6%	19	90,4%
Ponižování	6	100%	13	86,6%	19	90,4%
Nadávky	6	100%	14	93,3%	20	95,2%
Bití	2	33,3%	8	53,3%	10	47,6%

Fackování	3	50%	0	0%	3	14,2%
Kopání	1	16,6%	9	60%	10	47,6%
Rány pěstí	3	50%	6	40%	9	42,8%
Jinak	0	0%	0	0%	0	0%

Otázka č. 11 Zamysli se a napiš, jak často jsi byl/a šikanován/a?

Respondenti Obchodní akademie, kteří v otázce č. 9 uvedli, že mají zkušenosti s šikanováním, nejvíce uváděli, že s šikanováním se v rámci školy setkávali či setkávají téměř každý den (50%)., respondenti Středního odborného učiliště taktéž (53,3%). Téměř každý týden bylo šikanováno celkem 23,8% studentů a asi jednou za měsíc 19%. Jeden student z OA uvedl nejméně 2x za rok, ze SOU nevedl tuto odpověď žádný ze studentů.

Tabulka 10 Četnost šikanování

Odpověď	Obchodní akademie		Střední odborné učiliště		Celkem	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Nejméně 2x za rok	0	0%	1	6,6%	1	4,7%
Asi jednou za měsíc	2	33,3%	2	13,3%	4	19%
Téměř každý týden	1	16,6%	4	26,6%	5	23,8%
Téměř každý den	3	50%	8	53,3%	11	52,3%

Otázka č. 12 Kolik je těch, kteří ti ubližují?

Cílem otázky č. 17 bylo zjistit, zda se na šikanování podílí pouze jeden agresor či vždy jednájí ve skupině. Z obou škol vyplývá, že nejvíce studentům (47,6%) bylo ubližováno v rámci dvou agresorů. Druhá nejčastější odpověď byla v rámci jednoho agresora, téměř 29%.

Tabulka 11 Četnost šikanujících

Odpověď	Obchodní akademie		Střední odborné učiliště		Celkem	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Jeden	2	33,3%	4	26,6%	6	28,5%
Dva	2	33,3%	8	53,3%	10	47,6%

Tři	1	16,6%	2	13,3%	3	14,2%
Čtyři	0	0%	1	6,6%	1	4,7%
Pět	0	0%	0	0%	0	0%
Více než pět	1	16,6%	0	0%	1	4,7%

Otázka č. 13 Ti, kteří ti ubližují, jsou hlavně?

Z následující tabulky vyplývá, že nejčastěji byly oběti šikanovány dívkami (38%), poté chlapci (33,3%) a skupinkou dívek i chlapců (28,5%). Ovšem v porovnání obou škol vyplývá, že na OA šikanují více dívky, na SOU naopak chlapci.

Tabulka 12 Počet šikanujících dle pohlaví

	<i>Obchodní akademie</i>		<i>Střední odborné učiliště</i>		<i>Celkem</i>	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Dívky	3	50%	5	33,3%	8	38%
Chlapci	1	16,6%	6	40%	7	33,3%
Dívky i chlapci	2	33,3%	4	26,6%	6	28,5%

Následující otázky se týkají situace ve škole

Otázka č. 14 Šikanoval nebo šikanuje tě někdo ze školy?

Z celkového počtu 124 respondentů se cítí být šikanováno 25%, šikanováno se necítí být 75%. Otázkou však je, zda všichni, kterým je ubližováno našli odvahu a označili kladnou odpověď. Více studentů (34,4%) se cítí být šikanováno na Středním odborném učilišti.

Tabulka 13 Počet šikanovaných

	<i>Obchodní akademie</i>		<i>Střední odborné učiliště</i>		<i>Celkem</i>	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Ano	10	15,8%	21	34,4%	31	25%
Ne	53	84,1%	40	65,5%	93	75%

Otázka č. 15 Pokud ano, jak ti ubližoval?

Údaje v následující tabulce jsou vztaženy k celkovému počtu studentů, kteří na otázku č. 14 odpověděli kladně. Instrukce v dotazníku dovolovala studentů volit více než jednu odpověď. S ubližováním ve verbální podobě má zkušenost většina kladně odpovídajících. Způsob nadávek shodně uvedlo nejvíce studentů jak z Obchodní akademie, tak ze Středního odborného učiliště, celkem 83,8%. S fyzickým ubližováním se setkalo celkem 40 studentů.

Tabulka 14 Způsoby šikanování

Odpověď	Obchodní akademie		Střední odborné učiliště		Celkem	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Ignorování	4	40%	3	14,2%	7	22,5%
Posmívání	5	50%	18	85,7%	23	74,1%
Pomluvy	6	60%	14	66,6%	20	64,5%
Ponižování	6	60%	5	23,8%	11	35,4%
Nadávký	7	70%	19	90,4%	26	83,8%
Bití	4	40%	6	28,5%	10	32,2%
Fackování	2	20%	6	28,5%	8	25,8%
Kopání	4	40%	11	52,3%	15	48,3%
Rány pěstí	3	30%	4	19%	7	22,5%
Jinak	0	0%	0	0%	0	0%

Otázka č. 16 Zamysli se a napiš, jak často jsi byl/a šikanován/a?

Respondenti Obchodní akademie, kteří v otázce č. 14 uvedli, že mají zkušenosti s šikanováním, nejvíce uváděli, že s šikanováním se v rámci školy setkávali či setkávají téměř každý den (60%), respondenti Středního odborného učiliště taktéž (42,8%). Téměř každý týden uvedlo 32,2% z šikanovaných.

Tabulka 15 Frekvence šikanování

Odpověď	Obchodní akademie		Střední odborné učiliště		Celkem	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Nejméně 2x za rok	1	10%	0	0%	1	3,2%
Asi jednou za měsíc	1	10%	4	19%	5	16,1%
Téměř každý týden	2	20%	8	38%	10	32,2%
Téměř každý den	6	60%	9	42,8%	15	48,3%

Otázka č. 17 Kolik je těch, kteří ti ubližují?

Cílem otázky č. 17 bylo zjistit, zda se na šikanování podílí pouze jeden agresor či vždy jednají ve skupině. Z Obchodní akademie se shodlo po třech lidech (30%), že jim bylo ubližováno jednou osobou a více než pěti osobami (30%). Na Středním odborném učilišti nejvíce studentů uvedlo 4 osoby (38%). V případě pokročilejších stádií už většina přijímá normy agresora a přidává se na jeho stranu.

Tabulka 16 Počet studentů podílejících se na šikanování

Odpověď	Obchodní akademie		Střední odborné učiliště		Celkem	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Jeden	3	30%	2	9,5%	5	16,1%
Dva	1	10%	3	14,2%	4	12,9%
Tři	1	10%	4	19%	5	16,1%
Čtyři	2	20%	8	38%	10	32,2%
Pět	0	0%	0	0%	0	0%
Více než pět	3	30%	4	19%	7	22,5%

Otázka č. 18 Ti, kteří ti ubližují, jsou hlavně?

Z následující tabulky vyplývá, že nejčastěji byly oběti v rámci školy šikanovány chlapci (45%), poté dívkami (32,2%) a skupinkou dívek i chlapců (22,5%). Ovšem v porovnání obou škol vyplývá, že na OA šikanují více dívky, na SOU naopak chlapci.

Tabulka 17 Počet šikanujících dle pohlaví

	<i>Obchodní akademie</i>		<i>Střední odborné učiliště</i>		<i>Celkem</i>	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Dívky	4	40%	6	28,5%	10	32,2%
Chlapci	3	30%	11	52,3%	14	45,1%
Dívky i chlapci	3	30%	4	41,9%	7	22,5%

Otázka č. 19 V případě, že jsi byl/a šikanován/a, kdo ti pomohl?

Z otázky č. 19 vyplývá, že celkem 17 respondentům nikdo nepomohl. Zde se nabízí otázka, zda to vůbec někomu oznámili nebo je dotyčný nebral vážně. 25,8% z celkového počtu šikanovaných studentů označilo možnost, že jim pomohl někdo jiný, většinou se jednalo o kamarády či příbuzné (teta, sestřenice, bratranec).

Tabulka 18 Pomoc studentů v rámci šikanování

	<i>Obchodní akademie</i>		<i>Střední odborné učiliště</i>		<i>Celkem</i>	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Třídní učitel/ka	2	20%	1	4,7%	3	9,6%
Jiný/á učitel/ka	1	10%	0	0%	1	3,2%
Jiný pracovník školy	1	10%	2	9,5%	3	9,6%
Někdo jiný	3	30%	5	23,8%	8	25,8%
Nikdo mi nepomohl	4	40%	13	61,9%	17	54,8%

Otázka č. 20 V případě, že jsi byl/a šikanován/a, komu ses svěřila?

Celkem 15 studentů se někomu svěřilo. Žáci zde mohli vybrat více možností. Na Obchodní akademii se z možného počtu 10 šikanovaných svěřilo 6 studentů, zatímco na Středním odborném učilišti se z celkového počtu 21 studentů svěřilo 9. 38,7% studentů řešilo daný problém s kamarády. Ve školním prostředí se nejméně důvěřuje třídnímu učiteli, tuto možnost označil pouze jeden student. 48,3% studentů se nikomu nesvěřilo, což je číslo alarmující. Agresor může ve svém chování nadále pokračovat a jeho požadavky se mohou stupňovat.

Tabulka 19 Svěřování studentů

	<i>Obchodní akademie</i>		<i>Střední odborné učiliště</i>		<i>Celkem</i>	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Odpověď						
Rodiče	1	10%	1	4,7%	2	6,4%
Babička a děda	0	0%	0	0%	0	0%
Třídní učitel/ka	0	0%	1	4,7%	1	3,2%
Jiný/á učitel/ka	0	0%	2	9,5%	2	6,4%
Kamarád/ka	6	60%	6	28,5%	12	38,7%
Někomu dalšímu	1	10%	0	0%	1	3,2%
Nikommu jsem se nesvěřil/la	4	40%	11	52,3%	15	48,3%

Otázka č. 21 Myslíš, že vaše škola dokáže ochránit své žáky před šikanou?

Z celkového počtu 124 respondentů věří 22,5%, že škola dokáže ochránit žáky před šikanou. K druhé negativní možnosti se přiklání 40 (32,2%) studentů a 45,1% si není jisto, zda škola své studenty ochrání před šikanováním.

Tabulka 20 Ochrana žáků před šikanou

	<i>Obchodní akademie</i>		<i>Střední odborné učiliště</i>		<i>Celkem</i>	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Odpověď						
Ano	13	20,6%	15	24,5%	28	22,5%
Ne	30	47,6%	10	16,3%	40	32,2%
Nevím	20	31,7%	36	59%	56	45,1%

Otázka č. 22 Řekl vám někdo z učitelů, co máte dělat, když vás někdo začne šikanovat?

Zvláště zajímavé jsou výsledky uvedené v tabulce č. 22. Negativně odpovědělo 51,6% studentů. V případě, že měly třídy přednášku o šikaně je nepravděpodobné, že víc jak polovina chyběla nebo zkrátka žáci informacím nevěnovali pozornost. 48,3% studentů by vědělo, jak postupovat v případě, že by byli šikanováni.

Tabulka 21 Informovanost studentů

Odpověď	Obchodní akademie		Střední odborné učiliště		Celkem	
	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.	abs. čet.	rel. čet.
Ano	36	57,1%	24	39,3%	60	48,3%
Ne	27	42,8%	37	60,6%	64	51,6%

8.1 Vyhodnocení hypotéz

Pro ověřování stanovených hypotéz použijeme jeden z testů významnosti. Dle Gavory (2000, str. 135) slouží tyto testy k testování rozdílů mezi proměnnými a následnému vyhodnocení, že výsledky jsou nebo nejsou statisticky významné. Pro stanovení zda je výsledek šetření statisticky významný byl zvolen Test nezávislosti chí-kvadrát pro čtyřpolní tabulku, a to s ohledem na skutečnost, že vždy ověřujeme vzájemný vztah dvou proměnných.

H1: Je rozdíl ve výskytu šikanování mezi studenty Středního odborného učiliště a Obchodní akademie v rámci školy.

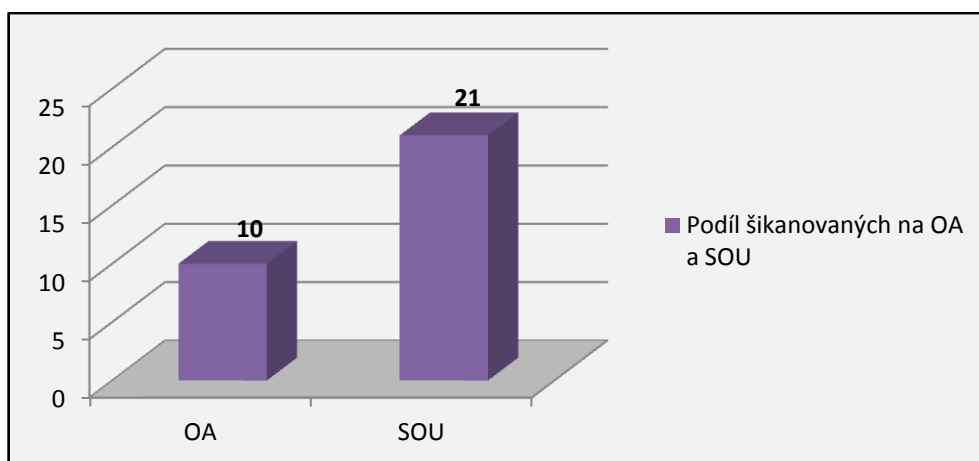
Nejdříve si formulujeme nulovou a alternativní hypotézu.

H_0 : Ve výskytu šikanování mezi studenty Středního odborného učiliště a Obchodní akademie není rozdíl.

H_A : Ve výskytu šikanování mezi studenty Středního odborného učiliště a Obchodní akademie je rozdíl.

K ověření této hypotézy byla stanovena otázka č. 14, kdy byl zadán dotaz na respondenty, zda je někdo ze školy šikanoval či šikanuje. Z výsledků odpovědí, které shrnuji v následujícím grafu, vyplývá, že šikanováno bylo 10 studentů z OA a 21 ze SOU.

Obrázek 3 Počet šikanovaných

Tato hypotéza je podpořena také výsledkem provedeného testu nezávislosti, kdy hodnota chí kvadrát při zvolené hladině významnosti 0,05 dosáhla hodnoty vyšší, než kritické při srovnání mezi studenty Obchodní akademie a Středního odborného učiliště. V tomto případě byl výsledek $\chi^2_{0,05} = 5,6$, můžeme tedy konstatovat, že šikanování se více vyskytuje na Středním odborném učilišti. Na základě provedeného ověření hodnot z hlediska statistické významnosti prostřednictvím testu nezávislosti chí-kvadrát lze konstatovat, že hypotéza č. 1 se potvrdila.

H2: Šikana se v roli oběti projevuje hlavně u chlapců než u dívek.

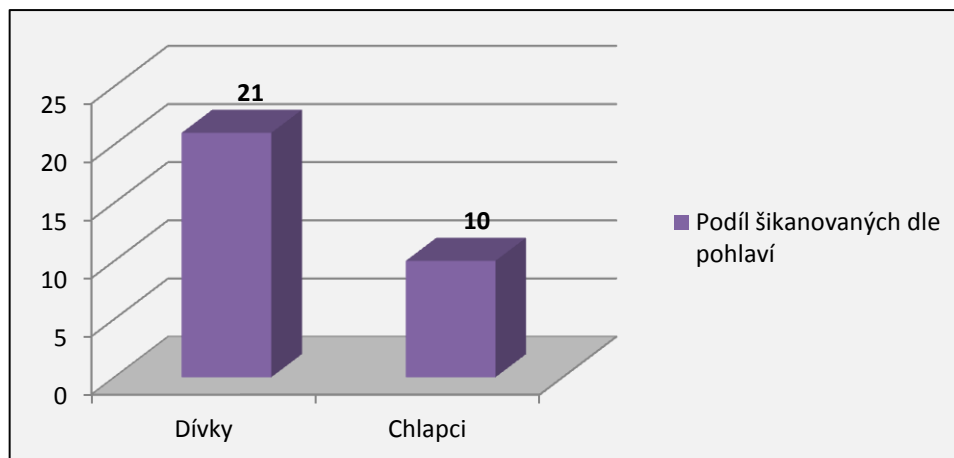
Nejdříve si formulujeme nulovou a alternativní hypotézu.

H_0 : Ve výskytu šikanování v roli oběti mezi dívkami a chlapci není rozdíl.

H_A : Ve výskytu šikanování v roli oběti mezi dívkami a chlapci je rozdíl.

K samotnému ověření této hypotézy předcházel dotaz, zda se šikana na škole vůbec vyskytuje a zda je rozdíl ve výskytu mezi dívkami a chlapci. Výsledky jsou zaznamenány v grafu uvedeném níže. Pokud se tedy na tento ukazatel podíváme z pohledu pohlaví, zjistili bychom, že z celkově uvedených šikanovaných se jedná celkově o 21 dívek (8 dívek OA a 13 dívek SOU) a 10 chlapců (2 chlapci OA a 8 chlapců SOU). Shodou okolností zde vyšly shodné hodnoty jako u Obrázku č. 3.

Obrázek 4 Výskyt šikany dle pohlaví

Výsledky výpočtu testu nezávislosti chí-kvadrát z hlediska oběti při srovnání dívky a chlapci z OA a SOU, vykazovaly vyšší hodnotu ($\chi^2_{0,05} = 5,6$) než hodnotu kritickou, a proto musíme odmítnout nulovou hypotézu a přijmout hypotézu alternativní.

H3: Minimálně polovina studentů se setkala alespoň se slovními útoky než s fyzickými.

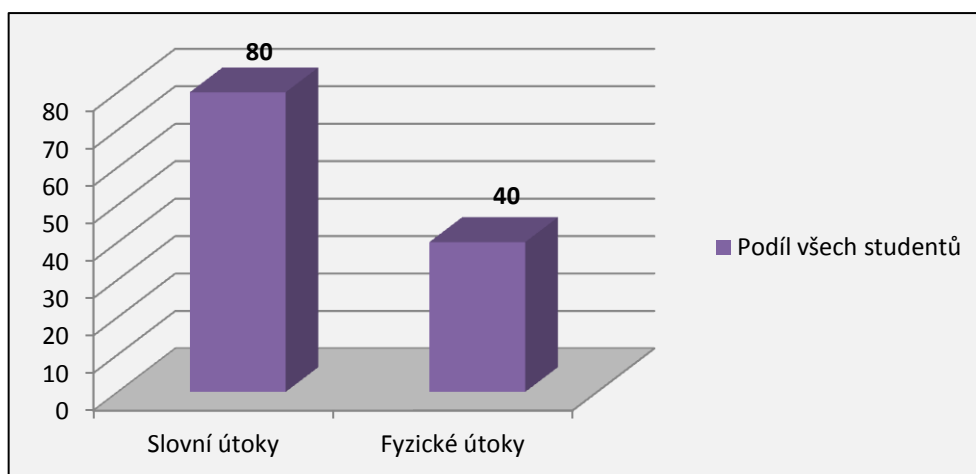
Nejdříve si formulujeme nulovou a alternativní hypotézu.

H_0 : Minimálně polovina studentů se setkala alespoň se slovními útoky než s fyzickými.

H_A : Minimálně polovina studentů se neshetkala se slovními útoky.

K ověření této hypotézy slouží otázka č. 15, kde měli studenti možnost označit více odpovědí. Výsledky jsou vztaženy k počtu žáků, kteří připustili, že se stali obětí šikany. Z odpovědí jsme vyřadili položku ignorování, neboť nespadá pod slovní útoky ani pod fyzické. Výsledky odpovědí jsou shrnuty v níže uvedeném grafu.

Obrázek 5 Způsoby šikanování

Výsledky výpočtu testu nezávislosti chí-kvadrát mezi verbálními a fyzickými útoky, vykazovaly nižší hodnotu než kritickou ($\chi^2_{0,05} = 0,02$) a tudíž můžeme přijmout hypotézu nulovou, tedy minimálně polovina šikanovaných studentů se setkala alespoň s verbálními útoky.

8.2 Interpretace výsledků

Jak uvádí Michal Kolář (2011, str. 22), i přes obtížnost zmapování situace šikanování, máme už dnes k dispozici výsledky řady průzkumů. Na základních i na středních školách je stejně nepříznivá situace, dle odhadů Michala Koláře se počet obětí na středních školách pohybuje kolem 20%. Mnoho odborníků uvádí, že šikana se dříve vyskytovala převážně na učilištích a ve výchovných ústavech. (Kolář, 2011, str. 22)

Hlavním cílem praktické části bylo zjistit, do jaké míry mají studenti zkušenosti s šikanováním na jejich škole. Výsledky prokázaly, že šikanování se na uvedených školách vyskytuje. Podařilo se nám prokázat, že na Středním odborném učilišti mají s touto problematikou větší zkušenosti. Tuto zkušenost potvrdilo téměř 35%, zatímco u studentů Obchodní akademie tuto zkušenost potvrdilo téměř 16%. 49 respondentů potvrdilo, že se stali svědky toho, že je šikanován jejich spolužák jinými žáky. Bohužel dotaz směřovaný na to, zda uvedení svědci upozornili některého z učitelů na tuto skutečnost, že je jejich spolužák šikanován, většina odpovídala ne, pouze zanedbatelné procento ano. Je opravdu k zamyšlení hodné, jak jsou děti lhostejné ke svým spolužákům. Naopak někteří žáci to mohli brát jako pobavení.

Kyriacou ve své knize Řešení výchovných problémů ve škole uvádí výsledky výzkumů, ze kterých je patrné, že mezi chlapci najdeme podstatně více agresorů i obětí šikany než mezi dívkami. Na základně vyhodnocení položky č. 14 s tímto tvrzením musíme nesouhlasit. Způsobeno to může být i nepoměrem pohlaví respondentů. Dívky mnohem častěji užívají slovní útoky, s tímto tvrzením lze na základě výsledků souhlasit. Ztotožňujeme se tedy s názorem, který vyslovil Helmut Erb (in Bendl, 2003, str. 45), obětí násilí se stávají spíše dívky. Vysvětlení hledá v tom, že dívky jsou stále vychovávány spíše tak, aby si od druhých nenechaly vše líbit, nepraly se, neodporovaly, nýbrž se přizpůsobovaly a ustoupily, když od nich někdo žádá něco, co samy nechtějí. Zarážející bylo zjištění, že existuje výrazný rozdíl v povědomí, co mají studenti dělat, když je někdo začne šikanovat. Zde by bylo nutné ze strany učitelů vícekrát zdůrazňovat postup v případě šikanování. Žáci mnohdy nedávají pozor či po hodině neví, o čem se v ní vůbec mluvilo, poté se jim taková situace stane a neví, jak z ní ven.

ZÁVĚR

Bakalářskou prací jsme se pokusili nahlédnout do světa šikanovaných dětí. Cílem teoretické části práce bylo shrnout nejdůležitější informace, týkající se problematiky šikany na školách. Byl zde vymezen pojem šikana, zajímaly nás příčiny jejího vzniku, projevy i formy tohoto patologického jevu. Nejvíce nás zarazily projevy šikany v jednotlivých stádiích, je až neuvěřitelné jak agresor získává moc nad obětí, jaké způsoby ubližování provádí na oběti. I z hlediska výsledků dotazníkového šetření je opravdu potřeba apelovat na učitele, neboť jejich postoj vůči žákům je neméně důležitý. Učitel by neměl být pouze přísný pedagog, ale i osoba, které budou žáci důvěřovat. V povolání pedagoga se však stále setkáváme se skutečností, že pro většinu z nich je práce s žáky jen rutinní práce a způsob obživy. Důležitý by měl být především zájem o samotné žáky, efektivní komunikace, z níž se mohou mnoho dozvědět. Učitelé by se měli neustále vzdělávat všemi směry tak, aby projevy agresivity a šikany dovedli minimalizovat a vytvářet tak pro své žáky bezpečné a příjemné školní klima. Budou-li učitelé dostatečně informováni o všech rizicích, které tento jev přináší, budou se lépe orientovat v konkrétních situacích a sebevědoměji je následně řešit. Ovšem v posledních letech se zájem o problematiku šikanování výrazně zvyšuje. Můžeme pouze předpokládat, že za pár let se počet obětí šikanování sníží na minimum.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY*Monografické publikace*

- [1] BENDL, Stanislav. Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV nakladatelství, 2003. ISBN 80-86642-08-9.
- [2] ČERMÁK, Ivo. Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou: Fakta v.o.s., 1999. ISBN 80-902614-1-8.
- [3] ČERNOCH, Felix a kolektiv. Šikaně stop. Praha: Ministerstvo obrany ČR, 1999. ISBN 80-86049-14-0.
- [4] ELLIOTOVÁ, Michele. Jak ochránit své dítě. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-034-0.
- [5] FIELDOVÁ, Evelyn. Jak se bránit šikaně. Praha: Euromedia Group, k.s., 2007. ISBN 978-80-249-1176-2.
- [6] GAVORA, Petr. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6.
- [7] HAŠKOVCOVÁ, Helena. Manuálek o násilí. Brno: Národní centrum ošetrovatelských a nelékařských zdravotnických oborů, 2004. ISBN 807013397X.
- [8] HOLEČEK, Václav. Agresivita a šikana mezi dětmi. Plzeň: Pedagogické centrum Plzeň, 1997. ISBN 80-7020-004-9.
- [9] KOLÁŘ, Michal. Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1.
- [10] KOLÁŘ, Michal. Nová cesta k léčbě šikany. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-5.
- [11] KRAUS, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- [12] KYRIACOU, Chris. Řešení výchovných problémů ve škole. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-945-3.
- [13] LANGOVÁ, M.; VACÍNOVÁ, M. Jak se to chováš? Praha: Empatie, 1994. ISBN 80-901618-5-5.
- [14] MARTÍNEK, Zdeněk. Agresivita a kriminalita školní mládeže. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5.

- [15] NAVRÁTIL, S.; MATTIOLI, J. Školní konflikty. Jak jim předcházet? Jak je řešit? Brno: Paido, 2005. ISBN 80-7315-106-5.
- [16] PLAMÍNEK, Jiří. Řešení konfliktů a umění rozhodovat. Praha: Argo, 1994. ISBN 80-85794-14-4.
- [17] PONĚŠICKÝ, Jan. Agrese, násilí a psychologie moci. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-7254-593-0.
- [18] ŘÍČAN, Pavel. Agresivita a šikana mezi dětmi. *Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.
- [19] ŘÍČAN, P.; JANOŠOVÁ, P. Jak na šikanu. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6.
- [20] WEBSTER-DOYLE, Terrence. Proč mě pořád někdo šikanuje. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-604-5.

Příspěvek ze sborníku

- [1] BĚLÍK, Václav. Problematika připravenosti pedagogů pro prevenci šikany. In: Phillipová, L.; Janošová, P. (ed.). Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém. Brno: Tribun EU, 2009, s. 223-228. ISBN 978-80-7399-857-8.

Elektronické zdroje

- [2] Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy č. j. 28275/2000-22 k prevenci a šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. [online] [cit. 2013-10-1]. Dostupné z www.msmt.22/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-sikanovani.
- [3] Školky jsou přeplněné. A také tam roste agrese. In: Česká televize [online]. Praha: ČTK, 2012-01-17 [cit. 2013-2-3]. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/160816-skolky-jsou-preplnene-a-take-tam-roste-agrese/>
- [4] Na lince bezpečí řeší stále častěji sebevraždy a šikanu. [online] [cit. 2013-1-14]. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/101375-na-lince-bezpeci-resi-stale-casteji-sebevrazdy-a-sikanu/>
- [5] Útočník zabil matku a pak na základní škole zastřelil 20 dětí. In: Novinky [online]. Newtown: Reuters, 2012-12-15 [cit. 2013-2-15]. Dostupné z

<http://www.novinky.cz/zahranicni/amerika/287868-utocnik-zabil-matku-a-pak-na-zakladni-skole-zastrelil-20-deti.html>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

MŠMT Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy

Např. například

OA Obchodní akademie

SOU Střední odborné učiliště

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 Počet respondentů	51
Obrázek 2 Pohlaví respondentů	51
Obrázek 3 Počet šikanovaných	63
Obrázek 4 Výskyt šikany dle pohlaví	64
Obrázek 5 Způsoby šikanování.....	65

SEZNAM TABULEK

Tabulka 2 Počet žáků ve třídě.....	52
Tabulka 3 Počet žáků v loňském roce	52
Tabulka 4 Spokojenost ve třídě	53
Tabulka 5 Třídní kolektiv	53
Tabulka 6 Počet svědků	54
Tabulka 7 Upozornění učitele.....	54
Tabulka 8 Spokojenost s oznámením	54
Tabulka 9 Počet šikanovaných	55
Tabulka 10 Způsoby ubližování	55
Tabulka 11 Četnost šikanování.....	56
Tabulka 12 Četnost šikanujících.....	56
Tabulka 13 Počet šikanujících dle pohlaví	57
Tabulka 14 Počet šikanovaných	57
Tabulka 15 Způsoby šikanování	58
Tabulka 16 Frekvence šikanování	59
Tabulka 17 Počet studentů podílejících se na šikanování.....	59
Tabulka 18 Počet šikanujících dle pohlaví	60
Tabulka 19 Pomoc studentů v rámci šikanování	60
Tabulka 20 Svěřování studentů.....	61
Tabulka 21 Ochrana žáků před šikanou.....	61
Tabulka 22 Informovanost studentů	62

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Dotazník

Příloha č. 2 – Informační leták pro mládež

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

Vážení studenti,

před sebou máte dotazník, který se ptá na to, jak se cítíte ve škole, a na to, jak fungují vztahy mezi žáky vaší třídy. Věříme, že pravdivým vyplněním tohoto dotazníku získáme hodnotný materiál pro výzkumnou část bakalářské práce, která mimo jiné umožní vyhodnotit stav případné šikany na vaší škole.

Dotazník je **ANONYMNÍ** – nepodepisujte se. Správnou odpověď a), b), c) atd. vždy zakroužkuj.

1. Jsi (*vyber jednu z možností*)

- a) chlapec b) dívka

2. Chodíš do stejné třídy jako vloni?

- a) ano b) ne

3. Byl/a jsi v loňském roce žákem/žákyní této školy?

- a) ano b) ne

4. Byl/a jsi ve své třídě rád/a?

- a) ano b) ne

5. Měl/a jsi ve třídě dobrého kamaráda/kamarádku?

- a) ano b) ne

6. Byl/a jsi někdy svědkem toho, že je šikanován tvůj spolužák jinými spolužáky ze třídy nebo ze školy?

- a) ano b) ne

7. Pokud ano, upozornil/a jsi na tuto skutečnost některého z učitelů?

- a) ano b) ne

8. Pomohlo to?

- a) ano b) ne c) nevím

Následující otázky se týkají situace ve tvé třídě:

9. Šikanoval nebo šikanuje někdo ze třídy tebe?

- a) ano b) ne

10. Pokud ano, jak ti ubližoval?

Stačí, když odpovíš, co se ti stalo (můžeš zakroužkovat víc možností).

- a) ignorování b) posmívání c) pomluvy d) ponižování
e) nadávky f) bití g) fackování h) kopání
i) rány pěstí j) jinak

Vypiš prosím jak:

11. Zamysli se a napiš, jak často jsi byl/a šikanován/a?

(Vyber jednu z možností.)

- a) nejméně 2x za rok b) asi jednou za měsíc
c) téměř každý týden d) téměř každý den

12. Kolik je těch, kteří ti ubližují?

(Vyber jednu z možností.)

- a) jeden b) dva c) tři
d) čtyři e) pět f) více než pět

13. Ti, kteří ti ubližují, jsou hlavně?

- a) dívky b) chlapci c) dívky i chlapci

Následující otázky se týkají situace v celé škole:

14. Šikanoval nebo šikanuje tě někdo ze školy?

- a) ano b) ne

15. Pokud ano, jak ti ubližoval?

Stačí, když odpovíš, co se ti stalo. (Můžeš vybrat víc možností.)

- a) ignorování b) posmívání c) pomluvy d) ponižování
e) nadávky f) bití g) fackování h) kopání
i) rány pěstí j) jinak

Vypiš prosím jak:

16. Zamysli se a napiš, jak často jsi byl/a šikanován/a?

(Vyber jednu z možností.)

- a) nejméně 2x za rok b) asi jednou za měsíc
c) téměř každý týden d) téměř každý den

17. Kolik je těch, kteří ti ubližují?

(Vyber jednu z možností.)

- a) jeden b) dva c) tři
d) čtyři e) pět f) více než pět

18. Ti, kteří ti ubližují, jsou hlavně?

- a) dívky b) chlapci c) dívky i chlapci

19. V případě, že jsi byl/a někdy šikanován/a, kdo ti pomohl?

(Můžeš vybrat víc možností.)

- a) třídní učitel/ka b) jiný/á učitel/ka
c) jiný pracovník školy d) někdo jiný

Napiš kdo:

- e) nikdo mi nepomohl

20. V případě, že jsi byl/a šikanován/a, komu ses svěřil/a?

(Můžeš vybrat víc možností.)

- a) rodiče b) babička a děda
c) třídní učitel/ka d) jiný/á učitel/ka
e) kamarádka f) někomu dalšímu

Napiš komu:

- g) nikomu jsem se nesvěřil/a

21. Myslíš, že vaše škola dokáže ochránit své žáky před šikanou?

- a) ano b) ne c) nevím

22. Řekl vám někdo z učitelů, co máte dělat, když vás někdo začne šikanovat?

- a) ano b) ne

Děkujeme ti za tvé odpovědi.

PŘÍLOHA P II: INFORMAČNÍ LETÁK PRO MLÁDEŽ

Nikdo nemá právo druhému ubližovat!

- Spolužáci se k tobě chovají nepřátelsky, ubližují ti a ty nevíš, jak dál.
- Víš, o někom, kdo je šikanován, a je ti ho líto.

PŘEKONEJ STRACH A ZAJDI ZA VÝCHOVNÝM PORADCEM.

Jmenuje se:

Najdeš ho:

Návštěvní hodiny má:

Telefon:

Co to je šikanování?

Za šikanování se považuje, když silnější žák nebo žáci pro vlastní potěšení, často opakovaně, ubližují druhým.

V počátku se to děje nenápadně, prostřednictvím různých legrácek, a “testíků“ (strkání, nadávání, schovávání věcí...), případně odmítáním, přehlížením, zesměšňováním a pomlouváním. Později se otravování života obětí stupňuje a zdokonaluje. Nastupuje fyzické násilí (bití, krádeže a poškozování věcí.)

Šikanování je vážná věc a v řadě případů bývá trestným činem. Oběti mohou následky šikanování na těle i duši nést po celý svůj život.

Proč bývá člověk šikanován?

Není to proto, že by byl špatný, nebo proto, že by si to nějak zasloužil. Chyba není v něm, ale ve špatných vztazích mezi spolužáky, v kterých převládá bezohlednost a násilí.

Jak se můžeš bránit?

Když se ptali jednoho zoufalého žáka, proč o svém trápení neřekl rodičům, odpověděl: „Já nevím, když přijdu domů, tak se na to snažím nemyslet. A doufám, že už to bude lepší.“

Myslet si, že to bude lepší, je omyl. Ať už jsi oběť nebo svědek, nevzdávej to a udělej následující:

- **Obrat' se na výchovného poradce. Může ti nejlépe pomoci, bude ti věřit a neprozradí tě.**
- **Svěř se svým rodičům.**
- **V případě, že nenajdeš odvahu svěřit se výchovnému poradci ani svým rodičům, zavolej na Linku bezpečí, telefon 116 111. Bezplatně můžeš telefonovat z celé republiky. Nepotřebuješ k tomu peníze ani telefonní kartu. Tito lidé ti budou věřit, protože nejsi sám, komu se něco podobného děje. (Kolář, 1997, s. 126)**